

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КОРУЦ УЛЯНА ЗІНОВІЇВНА

УДК 343.342:341 (043.3)

**ЗАБОРОНА ПРОПАГАНДИ ВІЙНИ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ
ПРАВІ**

Спеціальність 12.00.11- міжнародне право

РЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

КИЇВ – 2023

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі міжнародного права та порівняльного правознавства Національного авіаційного університету Міністерства освіти і науки України.

Опоненти:

доктор юридичних наук, професор,

Тимченко Леонід Дмитрович,

Навчально-науковий інститут права Державного податкового університету, професор кафедри міжнародного права;

доктор юридичних наук, професор,

Буроменський Михайло Всеволодович,

Навчально-науковий інститут міжнародних відносин Київського національного Університету імені Тараса Шевченка, професор кафедри міжнародного права, член-кореспондент Національної академії правових наук України;

доктор юридичних наук, професор,

Муравйов Віктор Іванович,

Навчально-науковий інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, професор кафедри міжнародного приватного права.

Захист дисертації відбудеться «25» січня 2024 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.062.21 у Національному авіаційному університеті Міністерства освіти і науки України за адресою: 03058, м. Київ, проспект Любомира Гузара, 1, корпус 1, ауд. 334.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного авіаційного університету за адресою: 03058, м. Київ, проспект Любомира Гузара, 1, та на сайті Національного авіаційного університету: <https://er.nau.edu.ua/>

Реферат розіслано «25» грудня 2023 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
к.ю.н., доцент

Аліна ЗАМУЛА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У сучасному світі пропаганда війни має суттєвий вплив на мир і безпеку людства, і наразі важко припустити, що в майбутньому її використання зменшиться. Пропаганда війни, як злочин, є надзвичайно складним феноменом для точної кваліфікації форм протиправної поведінки, оскільки їй притаманна невизначеність та інколи скрита природа негативних наслідків. У сучасній науковій літературі сформовано доволі дискусійний спектр уявлень про сутність пропаганди загалом і пропаганди війни зокрема. Одна з причин дискусійності цього феномену полягає в його багатовекторності та правовій невизначеності ані в національному, ані в міжнародному праві, адже на сьогодні немає узгодженого визначення терміну «пропаганда», зокрема «пропаганда війни».

Особливого значення пропаганда війни, як правова категорія, набуває в контексті розповсюдження протизаконних ідей та поглядів з метою розпалювання війни. Розуміння війни перебуває в одному ряду із категоріями «воєнний конфлікт», «збройний конфлікт», «збройна агресія», «військова операція», «протидія тероризму», що зайвий раз свідчить про її розмитість та правову невизначеність.

Той вплив, який пропаганда війни здійснює в сучасних умовах воєнного стану на різні категорії населення, несе в собі нові ризики, а тому підходи до кваліфікації такого злочину, визначення його суб'єктно-об'єктної сторони тощо – все це вимагає розробки нового методологічного інструментарію та моделей вивчення пропаганди війни. Слід акцентувати увагу також й на міжнародно-правовому контексті дослідження пропаганди війни як міжнародного злочину. У цьому зв'язку важливим є визначення поняття пропаганди війни та його відображення у міжнародних актах, визначення недоліків загальносвітової архітектури моделі притягнення до відповідальності за воєнні злочини, саме на прикладі пропаганди війни.

Заборона пропаганди війни та протидія їй є важливими напрямками діяльності міжнародних інституцій у сфері дотримання прав людини, забезпечення верховенства права. Між тим, у Римському статуті Міжнародного кримінального суду відсутній такий склад злочину, як пропаганда війни, а тому важливо довести, що пряме та публічне підбурювання до агресії чи пропаганда війни мають бути внесені у Римський статут МКС.

Аналізуючи феномен пропаганди війни на міжнародному рівні, необхідно екстраполювати його на рівень національного законодавства, закріплюючи в ньому найбільш прогресивні правові елементи, які дадуть змогу більш ефективно протидіяти такому злочину та кваліфікувати його, притягуючи до відповідальності винних осіб та їх пособників. Кримінально-правовий статус останніх у сучасних умовах воєнного протистояння України ворогу набуває нових рис та значення.

Доктринальне дослідження феномена пропаганди війни набуває нового значення та вимагає трансформації традиційних підходів. Враховуючи особливості предмета нашого дослідження, пропаганду війни слід кваліфікувати не лише як склад злочину, а як особливий кримінально-правовий та суспільно-політичний феномен. Це дасть змогу детермінувати особливості механізму її прояву, зародження, реалізації та впливу на кінцеву аудиторію. Суспільно-політичні реалії, спричинені вторгненням росії в Україну та веденням війни проти українського народу, суттєво змінюють основні тенденції та цілі дослідження феномена пропаганди війни. Пропаганда війни перетворюється на засіб війни, набуваючи нових обрисів, маючи надзвичайно руйнівні наслідки для суспільства.

Проблематика з'ясування феномена пропаганди війни стає ще більш значущою з огляду на появу, поряд із традиційними, новітніх форм ведення воєнних дій. Тому для правової науки та міжнародної практики вкрай важливо з'ясувати розуміння ключових аспектів пропаганди війни. Уявляється вкрай важливим вироблення єдиного понятійного апарата цього явища, визначення змістовного наповнення пропаганди війни та її структурних елементів.

Ступінь наукової розробки теми дисертації в міжнародно-правовій доктрині є недостатнім, що вимагає глибокого аналізу зазначених питань. У вітчизняній науці міжнародного права відсутнє поняття «пропаганда війни», а також ґрунтовні, комплексні і системні наукові праці із цієї тематики. Дослідження теоретичних засад пропаганди війни, сфери її застосування, основних напрямів співпраці держав для заборони пропаганди війни є важливим як для вітчизняної правової науки, так і для міжнародно-правової практики України з огляду на реформування національного законодавства в умовах європейської інтеграції України.

Отже, необхідність з'ясування правової природи та змісту пропаганди війни зумовили актуальність обраної теми дисертаційної роботи. Дослідження правових аспектів пропаганди війни стає ще більш актуальним в умовах загострення протистояння між демократіями і диктатурами.

Таким чином, обрання теми дисертації обумовлене низкою факторів: по-перше, відсутністю комплексного та системного дослідження теоретичних і практичних аспектів зазначеної проблематики в українській науці міжнародного права; по-друге, потребою в аналізі сучасних тенденцій у протистоянні пропаганді війни як важливого напрямку співпраці демократичних держав; по-третє, важливістю розуміння особливостей пропаганди війни з метою забезпечення гармонізації національного законодавства України з правом Європейського Союзу.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження складають праці вітчизняних і зарубіжних учених, які вивчали поняття, зміст пропаганди війни та її заборону. Йдеться про праці таких вітчизняних вчених, як: М. Антонович, В. Антонюк, М. Буроменський, В. Васишин, Ю. Волошин, О. Волощук, Ж. Денисюк, І. Нуруллаєв, М. Хавронюк, Н. Зелінська, О. Олішевський,

П. Пекара, Д. Павлов, Н. Дрьоміна-Волок, В. Гутник, Х. Олійник, О. Сенаторова, Т. Комарова, М. Сірант, Л. Тимченко, Г. Хоружий, А. Притула, Д. Павлова та інші.

Окремі аспекти поняття «пропаганди війни» та її заборони стали центром уваги досліджень зарубіжних учених, серед яких: А. Ларсон, Вікторія О'Донелл, М. Керні, Д. Макголдрик, Т. Макгонагл, В. В. Маклаков, Г. Майкл, Е. Віллот-Харрот, Гарт С. Джоветт, Е. Бернейс, Т. Мендель, Б. Стенлі, Г. Лассвелл, Ю. Дінштейн, Ф. Браун, М. Бут, В. Берхтольд К. Земанек, Л. Богарт, Нік Хайгам.

Задля здійснення аналізу концепцій європейської інтеграції ми звернулися до напрацювань таких вітчизняних науковців, як: Б. Бабін, В. Василенко, Л. Грицаєнко, В. Денисов, З. Макаруха, О. Мережко, В. Муравйов, Н. Мушак, О. Шемякін, Ю. Шемшученко, В. Яковюк.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами темами. Тема й зміст дисертаційного дослідження узгоджуються із Стратегією забезпечення державної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022, Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року, визначеними Указом Президента України від 30 вересня 2019 року №722/2019, Стратегією інформаційної безпеки від 28 грудня 2021 року, схваленої Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021.

Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної теми «Міжнародні стандарти міжнародних організацій та їх імплементація державами-членами» (реєстраційний номер № 69-2021/150106) у межах планових наукових робіт факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розкриття сутності заборони пропаганди війни у сучасному міжнародному праві; з'ясування змісту й основних елементів пропаганди війни як злочину; аналіз джерел, законодавства, що регламентують заборону пропаганди війни; виявлення особливостей та проблем нормативно-правового забезпечення заборони пропаганди війни в імперативних нормах і зобов'язаннях *erga omnes*; виробленні пропозицій щодо імплементації Україною міжнародних стандартів заборони пропаганди війни.

Мета дисертаційного дослідження обумовила постановку та вирішення таких наукових завдань:

- визначити теоретико-методологічні засади дослідження «поняття пропаганда війни»;
- з'ясувати особливості феномена пропаганди війни та еволюції правового відображення;
- розкрити структуру та зміст пропаганди війни;
- визначити особливості відображення пропаганди війни в імперативних нормах і зобов'язаннях *erga omnes*;

- встановити зміст і взаємообумовленість мови ворожнечі і пропаганди війни;
- з'ясувати зміст поняття підбурювання та його взаємозв'язок із пропагандою війни;
- проаналізувати рішення міжнародних органів про заборону пропаганди війни;
- з'ясувати зміст поняття «пропаганди війни» та обмеження свободи вираження поглядів у практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ);
- охарактеризувати основні напрямки заборони пропаганди війни у Європейському Союзі;
- визначити міжнародно-правові засади відповідальності за пропаганду війни у міжнародному праві;
- проаналізувати практику Міжнародних військових трибуналів щодо злочину пропаганди війни;
- виявити особливості юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо злочинів пропаганди війни;
- показати характер і специфіку правового забезпечення заборони пропаганди війни в умовах європейської інтеграції;
- розкрити правові аспекти заборони пропаганди війни в умовах російської агресії;
- проаналізувати правову практику застосування міжнародних механізмів заборони пропаганди війни в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які складаються в процесі застосування норм міжнародного права щодо заборони пропаганди війни.

Предметом дослідження є теоретико-правові засади та міжнародно-правові акти щодо забезпечення заборони пропаганди війни у сучасному міжнародному праві.

Методи дослідження обрані з урахуванням поставленої в роботі мети, завдань, об'єкта та предмета дослідження. З метою встановлення об'єктивності та обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, які виносяться на захист, в дисертації використано комплекс загальнонаукових і спеціальних наукових методів.

Формально-логічний метод застосовано для визначення основних понять та юридичних категорій, що стосуються аналізу змісту і джерел, що регламентують заборону пропаганди війни (підрозділи 1.4, 2.1.).

Історичний метод використано в процесі аналізу здійснення пропаганди війни на різних етапах розвитку, а також для висвітлення основних етапів формування та становлення (підрозділи 1.1, 1.3, 4.3).

Метод системного аналізу дав можливість виявити внутрішні зв'язки між поняттям «підбурювання», «мова ненависті і ворожнечі», «пропаганди війни», та сформулювати основні висновки та рекомендації для заборони пропаганди війни у сучасному міжнародному праві та у законодавстві України (підрозділи 2.2., 2.3, 3.2, 3.3).

Порівняльний метод використано для зіставлення змісту й обсягу щодо заборони пропаганди війни у міжнародних договорах та їх вираження у практиці міжнародних органів та судових інституцій, а також в процесі проведення аналізу законодавства України щодо правового регулювання заборони пропаганди війни (підрозділи 5.1, 5.2).

Діалектичний метод застосовано для аналізу міжнародно-правового регулювання відповідальності за пропаганду війни (підрозділи 4.1-4.3).

Логіко-юридичний метод з метою з'ясування змісту судових рішень, їх прийняття, зокрема у практиці ЄСПЛ та Суду ЄС і заходів міжнародних органів, організацій, держав, щодо заборони пропаганди війни (підрозділи 3.1-3.3, 4.2, 4.3, 5.3).

Методи прогнозування і моделювання використано для виявлення сучасних проблем і загроз у забороні пропаганди війни, розробки пропозицій та рекомендацій для законодавства України (підрозділи 5.2, 5.3).

Наукова новизна одержаних результатів визначена як поставленими в дисертації завданнями, так і засобами вирішення, і характеризується тим, що дисертаційна робота є першим у вітчизняній міжнародно-правовій науці дослідженням заборони пропаганди війни.

У дисертаційній роботі сформульовано такі концептуальні положення і висновки, що мають наукову новизну, і є особистим внеском автора в дослідження заборони пропаганди війни:

уперше:

- запропоновано власну періодизацію розвитку історіографії пропаганди війни, в межах якої виокремлено її основні шість етапів;
- обґрунтовано методологічний інструментарій дослідження феномена пропаганди війни, який полягає у застосуванні методології наукового пізнання заснованої на поєднанні загальноправових, спеціально правових (методологія науки кримінального права) та психологічно-правових методах;
- подано концептуальне бачення дворівневої структури пропаганди війни, що передбачає наявність сукупності взаємообумовлених елементів, які розкривають розуміння пропаганди війни: *перший рівень* передбачає запобігання пропаганді війни, *другий рівень* націлений безпосередньо на усунення самої пропаганди війни. Обидва рівня нормативно закріплені у ч. 1 ст. 20 та у ч. 2 ст. 20 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (МПГПП);
- запропоновано авторське визначення пропаганди війни як поширення в будь-якій формі поглядів, фактів, аргументів та інших відомостей, зокрема, завідомо неправдивих, розпалювання внутрішньо- та зовнішньодержавної расової, релігійної, національної ворожнечі, що має на меті заклики та підбурювання до воєнних конфліктів або агресивної війни;
- визначено змістовне наповнення пропаганди війни, яке передбачає наявність сукупності таких взаємообумовлених елементів, як: підбурювання до

війни або агресивних дій; ізоляція людей від будь-яких контактів із зовнішнім світом; замовчування та викривлення діяльності міжнародних установ на користь миру; створення перешкод для отримання інформації про думку інших держав;

- доведено, що норми, які стосуються заборони пропаганди війни, спрямованої на пряме та громадське підбурювання до ворожнечі чи насильства, є нормами загального міжнародного права, що покладають зобов'язання на держави. І саме такі норми накладають позитивні зобов'язання *erga omnes* на заборону пропаганди війни. А відтак можливість внесення застережень до них і відхилень від них виключається;

- зазначено, що мова ненависті та мова ворожнечі вважаються термінами, котрі використовують у національній правовій доктрині як синонімічні й рівноцінні, незважаючи на незначні стилістичні та семантичні відмінності. У цьому зв'язку запропоновано застосовувати в подальшому поняття «мови ненависті та ворожнечі», щоб підкреслити відносини та дії, засновані на ненависті, що призводять до безпосередніх конфліктів та війн;

- виокремлено чотири аспекти щодо мови ненависті та ворожнечі: поширення ідей, заснованих на расовій перевазі; поширення ідей, заснованих на расовій ненависті; підбурювання до расової дискримінації; підбурювання до актів, спрямованих проти будь-якої раси чи групи осіб іншого кольору шкіри або етнічного походження, а також надання будь-якої допомоги для проведення расистської діяльності, зокрема її фінансування;

- виокремлено ключові елементи для визначення сутності мови ворожнечі, а саме: умисел, підбурювання й осуджені результати. Елемент пропаганди можна розуміти як вимогу щодо умислу, тобто вона охоплює лише заяви, зроблені з наміром розпалити ворожнечу. Заяви, зроблені з наміром підбурювати інших до ненависті, необхідно сприймати як мову ворожнечі;

- обґрунтовано, що підбурювання є елементом пропаганди війни та взаємопов'язаним з нею поняттям. Вбачається, що вирішальним і відмінним елементом підбурювання є намір підбурювати інших до ворожості чи насильства. Запропоновано внести злочини прямого і публічного підбурювання до агресії до Римського статуту Міжнародного кримінального суду;

- визначено основні аспекти практики Міжнародних військових трибуналів, коли пропаганда війни розуміється і як сукупність дій щодо підбурювання до воєнних дій чи геноциду, і як прямі заклики щодо конкретних злочинних дій проти конкретних осіб, і як пропагування расової, національної чи ментальної домінації однієї народності, групи осіб над іншою; пропаганда війни визнається і як закінчений злочин, і як незакінчений злочин без прямих негативних суспільних наслідків, але у випадку незакінченого злочину міжнародна практика розробила концепцію невідворотності та неможливості уникнення покарання;

- запропоновано доповнити статтю 8-біс Римського статуту частиною три наступного змісту:

3. «Для цілей цього статуту «злочин агресії» передбачає з поміж іншого, але не як виняток, скоєння пропаганди війни та/або агресії. Пропаганда війни та/або агресії це сукупність дій або одна дія, якими особа та/або держава закликає, спонукає, в інший спосіб примушує, стимулює чи підбурює до здійснення будь-якого акту агресії, зазначеного в цьому Статуті. Пропаганда війни та/або агресії може бути як у формі поширення чи використання інформації, так і шляхом створення, виготовлення чи в інший спосіб проведення дій з використання засобів пропаганди»;

- запропоновано ст. 436 КК України доповнити наступним чином, вказавши на таких діях, які також є проявами пропаганди війни та вчиняються у формі «публічних закликів, вказівок або інструкцій до агресивної війни, або до розв'язування воєнного конфлікту, а також у виготовленні матеріалів із закликами, вказівками або інструкціями до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів»;

- запропоновано для посилення ефективності державного примусу як кримінального переслідування за злочини з пропаганди війни доповнити ст. 436 КК України окремою частиною: «Пропаганда антиконституційних організації та заходів, які мають ознаки антиконституційності»;

удосконалено:

- розуміння місця і ролі заборони пропаганди війни серед імперативних норм *erga omnes*, які покладають зобов'язання на усі держави і виключають можливість внесення застережень до них і відхилень від них;

- характеристику зауважень загального порядку та тлумачення норм ст.19 та 20 МПГПШ, в яких йдеться про право на вираження своїх поглядів і можливість його обмеження та про заборону пропаганди війни законом;

- аналіз прецедентної практики ЄСПЛ щодо порядку застосування обмежень стосовно свободи вираження поглядів, які вважаються необхідними в інтересах національної безпеки, суспільної безпеки, запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту прав і свобод інших осіб; втручання у свободу вираження поглядів (обмеження) є допустимим, якщо воно встановлене законом та є необхідним в демократичному суспільстві;

- характеристику юрисдикції Міжнародного кримінального суду. Римськими статутом встановлена територіальна, предметна, часова, персональна та виключна юрисдикція МКС щодо злочинів пропаганди війни. Незважаючи на те, що Римський статут не містить окремого складу злочину як пропаганда війни, сукупність окремих елементів воєнних злочинів дають всі підстави стверджувати про допустимість і доцільність розслідування МКС таких злочинів за умови дотримання інших умов юрисдикційної приналежності;

- практичне правове закріплення міжнародних механізмів протидії пропаганді війни в Україні, яке відбувається в основному на двох рівнях: власне правовому – шляхом ухвалення нормативно-правових актів у сфері

протидії пропаганді війни, в яких дублюють, уточнюють чи імплементують окремі положення міжнародного права в означеній сфері, або ратифікуються окремі міжнародно-правові акти; організаційному – шляхом розробки інструментів, механізмів і засобів реалізації кримінального переслідування за злочини пропаганди війни, а також запровадження механізмів взаємодії органів влади, на які покладено обов'язок забезпечення інформаційної безпеки, із європейськими структурами;

набули подальшого розвитку:

– положення про те, що на міжнародному рівні й досі не вироблена універсальна правова конструкція у формі нормативно-правового акту, який містить загальне та обов'язкове для всіх держав визначення пропаганди та її негативних явищ. Вирішення зазначеного питання перебуває у площині реалізації спільних міждержавних механізмів укладання багатосторонніх та двосторонніх міжнародно-правових договорів. А тому важливо враховувати світовий досвід як держав, так і міжнародних організацій, як, наприклад, Європейського Союзу;

– положення, що відносини в сфері заборони пропаганди війни слід сприймати значно ширше, ніж суто кримінально каране діяння. Пропаганда війни перетворюється на стійкий інструмент ведення війни, а тому доцільно проводити упереджуючий аналіз та правове моделювання пошуку нових ефективних механізмів кримінального переслідування за вказаний вид злочину, навіть із можливістю його родової диверсифікації;

– положення щодо правового закріплення протидії та заборони пропаганди війни в умовах російської агресії, що демонструє формування нового масиву нормативно-правових актів. Постанови Верховної Ради України формують не лише засоби нормативно-правового регулювання заборони пропаганди війни, а й є елементами доказової бази російської агресії проти України для світової спільноти, зокрема доказової бази для цілей кримінально-правового переслідування;

– положення про те, що сучасний стан закріплення міжнародних механізмів протидії пропаганди війни в Україні свідчить про активну імплементацію правових та організаційних заходів;

– аналіз практики міжнародних судових інституцій: ЄСПЛ та Суду ЄС, вироблення критеріїв розрізнення елементів свободи вираження поглядів, яку він захищає, та тієї частини, яка не підлягає захисту.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній науці міжнародного права сформульовані положення, які характеризують заборону пропаганди війни у сучасному міжнародному праві. Вони можуть бути використані в:

науково-дослідній сфері: для отримання нових знань, що характеризують заборону пропаганди війни у сучасному міжнародному праві, що знайшло втілення у відповідному монографічному дослідженні, наукових статтях і тезах, апробованих на наукових конференціях, семінарах та круглих столах;

навчально-методичному процесі: в процесі розробки спеціальних курсів для фахівців, яких готують заклади вищої освіти юридичного профілю, спеціалістів у сфері права, міжнародного права, міжнародного кримінального права, захисту прав людини, міжнародного гуманітарного права, також підготовки лекційних курсів «Міжнародне кримінальне право», «Міжнародний захист прав людини», «Право Європейського Союзу»;

практичній сфері: для визначення напрямів та реалізації внутрішньої і зовнішньої політики України, національної безпеки держави, здійсненні правових та інституційних реформ в Україні, спрямованих на забезпечення європейської інтеграції України, вдосконаленні національного законодавства та ін. Практичне значення результатів дисертаційного дослідження для правотворчої та правозастосовної діяльності підтверджується довідками про впровадження Товариства з обмеженою відповідальністю «Група моїх Партнерів» LLC «MY PARTNERS GROUP» (довідка про впровадження № 01 від 05 січня 2023 року); Навчально-наукового інституту права Державного податкового університету (довідка про впровадження від 29.05.2023 р. № 114.13-17), Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола (довідка про впровадження №123/01 від 24.05.2023 року), Тернопільського апеляційного суду (довідка про впровадження від 24 травня 2023 року № 01-15/107/2023), Головного управління Національної поліції в Тернопільській області (довідка про впровадження від 24.05.2023 №1242/2/06/2023), Управління Служби безпеки України в Тернопільській області (довідка про впровадження від 24.05.2023 № 69/22-4422), Вінницької обласної прокуратури (довідка про впровадження від 26.05.2023 № 10-404ВИХ-23), Адвокатського об'єднання «Самуляк та партнери» (довідка про впровадження від 09.03.2023 року №75).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота виконана здобувачем особисто. Всі висновки, положення та рекомендації, подані в ній, сформульовано на основі особистих досліджень автора. В дисертації використано праці інших науковців, на які зроблено посилання. З колективних наукових праць у дисертації використано лише авторські ідеї та положення.

В наукових працях, опублікованих у співавторстві є значний внесок здобувачки. Зокрема, у роботах: Plakhotniuk N., Koruts U., Doroshenko E. Constitutional restrictions on human rights and freedoms in the development of liberal democracy in Europe – авторкою здійснено аналіз обмеження прав людей в континентальній Європі; обмежень прав людини у східній Європі; Koruts U., Maksymovych R., Shtykun O. Legal grounds for restrictions of human rights in the European Court of Human Rights case-law – авторкою досліджено поняття обмеження прав людини в практиці ЄСПЛ; класифікація прав людини і основ обмеження свобод.

Апробація результатів дослідження. Дослідження виконано й обговорено на кафедрі міжнародного права і порівняльного правознавства Національного авіаційного університету.

Основні положення дисертації обговорювали на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: Конгресі міжнародного та європейського права «Пропаганда війни в міжнародному праві» (м. Одеса, 2018 р., тези опубліковано), XXIII Міжнародній науково-практичній конференції «Формування європейських стандартів, цінностей та безпекового простору – стратегічний напрям Української держави» (м. Київ, 2018 р., тези опубліковано), Міжнародній науково-практичній конференції присвяченій 25-річчю УАМП, "Розвиток науки і практики міжнародного права" та міжнародно-правових читаннях, присвячених пам'яті О. Задорожнього, «Міжнародно-правові аспекти заборони пропаганди війни» (м. Київ, 22 червня 2018 р., тези опубліковано), IV Міжнародній науково-практичній конференції «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід» (м. Тернопіль, 16-17 квітня 2019 р., тези опубліковано), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Шості Таврійські юридичні наукові читання» (м. Київ, 5-6 лютого 2021 р., тези опубліковано), Міжнародній науково-практичній конференції «European Potential for the Development of Legal Science, Legislation and Law Enforcement practice» (м. Влоцлавек, Польща, 2021 р., тези опубліковано), Міжнародній науково-практичній конференції «Promotion of social and economic values in the context of European Integration» (м. Кишинів, 2019 р., тези опубліковано), Міжнародній науково-практичній конференції «Economic and social development of Ukraine in XXI century: national vision and globalization challenges: collection of scientific articles» (м. Тернопіль, 2018 р., тези опубліковано), VI Міжнародній науково-практичній конференції «російсько-українська війна: право, безпека, світ» (м. Тернопіль, 29-30 квітня 2022 р., тези опубліковано), VII Міжнародній науково-практичній конференції «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід» (м. Тернопіль, 28 квітня 2023 рік, тези опубліковано), XX Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України в XXI: національна візія та виклики глобалізації» (19 травня 2023 р, м. Тернопіль, тези опубліковано), II Міжнародній науково-практичній конференції «Соціальні, економіко-правові та фінансові виклики в умовах глобальних трансформацій» (м. Свалява, Закарпатська обл., 19-20 травня 2023 р., тези опубліковано)

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження опубліковано в 42 наукових працях, зокрема: одній одноосібній монографії, 21 статті, опублікованій у фахових виданнях України з юридичних наук, внесених до наукометричних баз; 5 статтях, опублікованих у зарубіжних виданнях, внесених до наукометричних баз даних; 3 статтях у зарубіжних виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз даних (Scopus/Web of Science); у 12 тезах доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура й обсяг роботи. Специфіка теми дослідження, його мета і завдання визначили структуру дисертації, послідовність та логіку викладення

матеріалу. Робота складається зі вступу, переліку умовних скорочень, п'яти розділів, поділених на шістнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг становить 435 сторінок, з яких: основний текст – 371 сторінка, список використаних джерел – 40 сторінок (474 найменування), додатки – 16 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, показано зв'язок з науковими планами та темами факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету, охарактеризовано загальний стан дослідження в літературі, визначено мета, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано наукову новизну одержаних результатів та їх теоретичне і практичне значення, подано відомості про апробацію, структуру і обсяг, характер публікацій, практичне впровадження результатів дослідження.

У першому розділі – **«Теоретико-методологічні засади дослідження пропаганди війни у міжнародному праві»** – проаналізовано зарубіжну історіографію феномена пропаганди війни та наукові доробки щодо феноменів пропаганди та пропаганди війни; визначено методологічні особливості аналізу феномена пропаганди війни та еволюцію його правового відображення; проаналізовано поняття «пропаганда війни» в історично-правовому аспекті; охарактеризовано структуру та зміст феномена пропаганди війни в системі соціальних і міжнародних відносин.

Зазначено, що сучасний етап доктринального дослідження феномена пропаганди війни набуває нової актуалізації та вимагає трансформації традиційних підходів. Пропаганда війни вимагає дослідження не лише як склад злочину, а й як особливий кримінально-правовий та суспільно-політичний феномен, що дає змогу детермінувати особливості механізму її прояву, зародження, реалізації, впливу та наслідків. Сучасні суспільно-політичні реалії, обумовлені вторгненням росії в Україну та веденням війни проти українського народу, суттєво змінюють проблематику дослідження феномена пропаганди війни, а також основні тренди та цілі дослідження. Пропаганда війни перетворюється на засіб війни, набуваючи при цьому нових обрисів. Зарубіжна історіографія пов'язує поняття «пропаганда війни» як з його кримінально-правовою, так з суспільно-політичною природою. Системний аналіз історіографії феномена «пропаганда війни» дав змогу визначити шість основних періодів еволюції пропаганди війни, кожен з яких демонструє окремий етап розвитку пропаганди війни, особливості становлення її елементів та застосування, що у кінцевому результаті призводить до її негативних проявів та наслідків для суспільства.

У дисертаційній роботі зазначено, що перший період розвитку історіографії пропаганди війни охоплює 1914–1939 рр. Другий період - 1939–1945 рр. Третій період припадає на часи холодної війни та охоплює часову

межу з 1946 до 1991 р. Четвертий період охоплює 1991–2001 рр.. П'ятий період історіографії пропаганди війни пов'язаний з 2001–2014 р., що передували вторгненню росії в Україну. Він ознаменував пропаганду війни як одну із форм ведення гібридної війни. У цей період пропаганда війни набула усталеного значення як воєнний злочин. Саме в такому контексті надалі цей феномен і досліджено. Останній період бере свій початок у 2014 р. і триває по теперішній час. Він характеризується поглибленим дослідженням пропаганди війни і як самостійного злочину, і як способу вчинення інших воєнних злочинів. Але основний акцент спрямовано на визначення складу злочину пропаганди війни як міжнародного злочину, який стає основним видом протиправної поведінки політичного керівництва країни-агресора.

У роботі розглянуто методологічний інструментарій щодо аналізу проблеми правового закріплення пропаганди війни та кримінально-правової ідентифікації всіх без винятку випадків такої злочинної поведінки, а кваліфікації такого злочину здійснено за наступними напрямками:

- вивчення методологічних підходів науковців до кваліфікації пропаганди війни як кримінально-караної поведінки та як особливого суспільно-політичного феномена, який на міжнародному рівні має надзвичайно негативні наслідки;

- вивчення методів пізнання міжнародно-правової природи пропаганди війни;

- аналіз методологічного інструментарію дослідження правової природи та сутності пропаганди війни як злочину, який детерміновано на рівні національного кримінального законодавства, дослідження складу та кваліфікаційних ознак такого злочину;

- вивчення підходів міжгалузевого пізнання негативного суспільного ефекту та правової шкоди, яка завдається пропагандою війни, особливо з урахуванням сучасних тенденцій воєнного протистояння російській агресії у всіх без винятку сферах суспільного життя.

Автор доходить висновку, що методологічний інструментарій науки кримінального права та навіть правової науки загалом не здатен повною мірою розкрити правову природу, сутність негативного впливу злочину пропаганди війни та механізму його скоєння. Феномен пропаганди є особливим, оскільки він на пряму впливає та одночасно залежить від морально-психологічного виміру людської свідомості та здатен, своєю чергою, впливати на суспільну правосвідомість, правову культуру соціуму тощо. Саме тому, задля повноцінного аналізу цього кримінально-правового феномена та розкриття особливостей його міжнародно-правового вияву необхідним є застосування методології наукового пізнання, заснованої на поєднанні загально-правових, спеціально правових (методологія науки кримінального права) та психологічно-правових методах.

Констатовано, що сьогодні пропаганда війни визнана міжнародною спільнотою як злочин проти миру і безпеки людства, котрий порушує як

міжнародне право, так і національне законодавство держави. Термінологія міжнародного права та національного законодавства у сфері злочинів, пов'язаних із пропагандою війни та ненависті, занадто розпливчата. Для застосування заборони пропаганди війни на національному рівні необхідно дати визначення ключовим термінам, починаючи з поняття «пропаганда».

З урахуванням міжнародно-правових норм та національних законодавчих актів щодо з'ясування феномена пропаганди війни можна зробити висновок, що його структура має дворівневий характер. На підставі аналізу норм Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (МПГПП) можемо констатувати, що *перший рівень* запобігання пропаганді війни нормативно закріплений у ч. 2 ст. 20 МПГПП та передбачає заходи, спрямовані на попередження дій, які виступають передумовою пропаганди війни, а саме: расову, національну та релігійну ненависть, підбурювання до дискримінації, ворожнечу, насилля тощо. *Другий рівень* націлений безпосередньо на усунення пропаганди війни, він відображений у ч. 1 ст. 20 МПГПП.

Змістовне наповнення пропаганди війни передбачає наявність сукупності взаємообумовлених елементів, які розкривають розуміння зазначеної правової категорії. До таких елементів належать: а) підбурювання до конфліктів або агресивних дій; б) ізоляція людей від будь-яких контактів із зовнішнім світом, наслідками якої можуть бути перешкоджання взаєморозумінню між народами шляхом заборони засобам масової інформації висвітлювати міжнародні події; в) замовчування та викривлення діяльності міжнародних організацій на користь миру або створення перешкод для отримання інформації про думку та позицію інших держав.

Автором запропоновано розуміння пропаганди війни як поширення в будь-якій формі поглядів, фактів, аргументів та інших відомостей, зокрема завідомо неправдивих, розпалювання внутрішньо- та зовнішньодержавної расової, релігійної, національної ворожнечі, що має на меті підбурювання до здійснення військових конфліктів або агресивних дій.

Аналіз конституційних положень деяких країн світу дає підстави для висновку, що пропаганда має різне правове забарвлення. З одного боку, пропаганда є проявом поширення негативної інформації про розпалювання війни, насилля, ворожнечі, расової, релігійної чи національної нетерпимості. А з іншого – виступає прикладом поширення соціально позитивних проявів у вигляді конституційно-правових дозволів (якщо йдеться виключно про пропаганду загалом, а не пропаганду війни).

Зазначено, що у європейському просторі закріпилася тенденція до вилучення кримінально-правової заборони пропаганди війни із національного законодавства, оскільки поступово все більше європейських держав визнають юрисдикцію Міжнародного кримінального суду і, відповідно, в їх національних кримінальних кодексах положення про відповідальність за міжнародні злочини вилучені. Однак не всі країни схильні до такої тенденції. У більшості європейських держав закріплення в національному кримінальному

законодавстві складу злочину «пропаганда війни» є своєрідною формою адаптації національного законодавства до норм міжнародного права, тобто, коли злочини з пропаганди війни отримали своє міжнародно-правове визнання, а відповідальність за них міститься в низці міжнародних актів.

У другому розділі – **«Нормативне забезпечення протидії пропаганді війни у міжнародному праві»** – проаналізовано заборону пропаганди війни в імперативних нормах і зобов'язаннях *erga omnes*; досліджено зміст поняття «пропаганда війни», мову ненависті та ворожнечі; визначено поняття «підбурювання» та його взаємозв'язок із пропагандою війни

Встановлено, що з моменту внесення до МПГПП у 1966 р. норми про заборону війни, ця заборона набула статусу зобов'язань *erga omnes*. На додаток до «заборони» в юридично обов'язкових договорах, пропаганда війни конкретно засуджується в багатьох міжнародних резолюціях і деклараціях. Як зазначає К. Земанек, є злочини, що становлять загрозу не конкретній людині, а загалом людській спільноті, навколишньому середовищу, порушують правила людського співіснування. Вони караються не тільки законами певної країни, а й міжнародним правом: це - пропаганда війни, планування та ведення війни, застосування зброї масового ураження, піратство, створення злочинних організацій, бандитизм, тероризм тощо.

Аналізуючи доктринальні джерела щодо природи *erga omnes*, можна зробити висновок, що це такі норми, порушення яких стосується всіх держав – учасниць міжнародного співтовариства. Зокрема, Резолюція № 110 Генеральної Асамблеї ООН під назвою «Заходи проти пропаганди та підбурювання до нової війни» від 3 листопада 1947 р. Вважається, що резолюції ГА мають вагу світової думки та морального авторитету світової спільноти. У цьому сенсі у роботі наведено і проаналізовано декларації та резолюції ГА, що надають ваги забороні пропаганди війни в праві міжнародних договорів.

Обґрунтовано, що будь-яка пропаганда війни має бути заборонена законом. Зазначено, що значення поняття «пропаганда війни» є більш всеосяжним у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права від 1966 року, а його спільною рисою є те, що держави-учасниці зобов'язані забороняти у національному законодавстві пропаганду та підбурювання до війни. МПГПП додатково передбачає, що елемент пропаганди війни, а саме «повторне і наполегливе висловлення думки з метою створення клімату ненависті та нерозуміння між народами двох або більше держав, що може привести зрештою до збройного конфлікту», також має бути заборонений законом.

У роботі проаналізовано норми низки юридично обов'язкових договорів, серед яких однією із перших є Міжнародна конвенція про використання радіомовлення в інтересах миру (1936 р.), яка містить посилення на «підбурювання до війни». Відповідальність держави за пропаганду війни, яка уперше закріплена у цій Конвенції, підтверджена подальшими неодноразовими резолюціями та деклараціями Генеральної Асамблеї ООН. Ця конвенція є дещо

обмеженою стосовно сфери дії, оскільки вона стосується лише радіомовлення. Однак інші міжнародні договори згадують саме про «пропаганду війни» та мають ширшу сферу застосування. Першою з них є Конвенція про міжнародне право спростування (КМПС) від 1952 р., преамбула якої містить наступне положення: «*Бажаючи... боротися з усілякою пропагандою, яка має на меті або може спричинити загрозу миру, порушення миру або акт агресії, чи сприяти їм*». Найбільш значимим для дослідження у роботі є норми Міжнародного пакту про громадянські та політичні права від 1966 р., який в п. 1 ст. 20 прямо забороняє пропаганду війни: «...будь-яка пропаганда війни забороняється законом». Це, безумовно, найбільш важливий договір як з погляду прямої заборони пропаганди війни, так і кількості держав-учасниць. Міжнародні нормативно-правові акти про права людини забороняють пропаганду війни. Хоча сфера застосування поняття «пропаганда війни» є більш всеосяжною у МПГПП, спільною рисою усіх цих актів є те, що держави-учасниці зобов'язані заборонити законом підбурювання до агресії.

У ст. 20 Пакту йдеться, що будь-яка пропаганда війни і будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що є підбурюванням до дискримінації, ворожнечі або насильства, повинні бути заборонені законом. На думку Комітету ООН з прав людини, такі заборони повністю відповідають праву на вільне вираження своєї думки, викладеному в ст. 19 Пакту, користування яким накладає особливі обов'язки й особливу відповідальність. Заборона, що згадується в п. 1, поширюється на всі види пропаганди, здійснюваної з метою загрози, або акту агресії, або порушення миру всупереч Статуту ООН, водночас п. 2 спрямований проти будь-якого виступу на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що є підбурюванням до дискримінації, ворожнечі або насильства, незалежно від того, має така пропаганда чи такий виступ внутрішній або зовнішній характер стосовно відповідної держави.

Зазначена норма є загальноновизнаною імперативною нормою, яка покладає на держави позитивні зобов'язання стосовно обмеження свободи інформації. Стаття 20 МПГПП категорично забороняє пропаганду війни. З моменту внесення до Пакту 1966 р. норми про заборону війни, вона набула статусу зобов'язань *erga omnes*.

Встановлено, що заборона пропаганди війни не передбачає відступу або застережень. Проаналізовано низку Зауважень загального характеру. Зокрема, у Зауваженні Загального порядку № 29 від 24.07.2001 р. зазначено: «Жодне оголошення надзвичайного стану не може бути використано як виправдання для того, щоб держава-учасниця займалася, всупереч статті 20, пропагандою війни або пропагандою національної, расової чи релігійної ненависті, що становила б підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства». Таким чином Комітет ООН наголошує на імперативному характері ст. 20 МПГПП. У Зауваженні Загального порядку № 24 від 1994 р. закріплено положення, відповідно до якого застереження, що порушують імперативні норми, не

сумісні з об'єктом і цілями Пакту. Відповідно, положення, що мають характер імперативних норм, не можуть бути предметом застережень. Права, які не допускають відступу, вважаються загальнообов'язковими і мають статус *jus cogens* або імперативної норми

Зазначено, що баланс між дотриманням свободи вираження поглядів і запобіганням пропаганді може бути складним і є сферою, щодо якої в міжнародному співтоваристві бракує консенсусу, про що свідчить кількість застережень до ст. 20 МПГПП.

Проаналізовано, що саме розуміється під «мовою ворожнечі», адже чітке, єдине визначення термінів не лише забезпечить певність, необхідну для зобов'язання, яке забороняє конкретну поведінку, але також означатиме, що зобов'язання буде послідовно застосовуватися в юриспруденції. Зазначено, що елемент пропаганди можна розуміти як вимогу щодо умислу, тобто вона охоплює лише *заяви, зроблені з наміром розпалити ненависть*. Таким чином, заяви, зроблені без наміру підбурювати інших до ненависті, не мають сприйматися як мова ворожнечі.

Для наявності підбурювання має існувати тісний зв'язок між відповідною заявою та ризиком заподіяння шкоди, про що свідчить, наприклад, причинність чи ймовірний вплив. Однак конкретні (та протизаконні) дії, такі як дискримінація чи насильство, не є єдиною визнаною шкодою; достатнім може бути те, що заяви підбурюють інших до ненависті, навіть якщо вони не демонструють це фізично.

Резюмуємо, що будь-яка пропаганда війни має бути заборонена законом. Значення поняття «пропаганда війни» є більш всеосяжним у Пакті, а спільною рисою є те, що держави-учасниці зобов'язані забороняти національними законами пропаганду та підбурювання до агресії. Пакт додатково передбачає, щоб другий елемент пропаганди війни, а саме «повторне і наполегливе висловлення думки з метою створення клімату ненависті та нерозуміння між народами двох або більше країн, щоб призвести зрештою до збройного конфлікту», також заборонявся законом.

У третьому розділі – **«Діяльність міжнародних інституцій у протидії пропаганді війни»** – проаналізовано рішення міжнародних органів про заборону пропаганди війни; визначено зміст пропаганди та обмеження свободи вираження поглядів у практиці Європейського суду з прав людини; досліджено протидію пропаганді війни у Європейському Союзі.

Наслідки пропаганди війни надзвичайно далекосяжні. Пропаганда війни несе в собі загрозу кожній людині, світовій спільноті, безпеці людству та довкіллю, порушуючи підвалини мирного людського співіснування. Відтак важливо розуміти як зміст висловлювань, що становлять зміст пропаганди, розпалюють ненависть чи ворожнечу, так і їх контекст.

Аналіз низки міжнародно-правових актів, які містять окремі положення щодо заборони пропаганди війни, свідчить про широке коло позицій щодо розуміння правової природи зауважень загального порядку. Останні

визначаються як: а) консультативний висновок; б) сукупність правил, які містять аналітичну інформацію; в) документ, що має обов'язкову юридичну силу тощо.

Комітет з прав людини вважає заборону пропаганди війни правом, яке не допускає відступів. Права, яким найбільше загрожує пропаганда війни, – це права на свободу інформації та свободу вираження поглядів. Ці права нерозривно пов'язані. Мається на увазі, що без свободи вираження поглядів не може бути доступу до різноманітних джерел інформації. Так само без свободи доступу до інформації неможливе мислення та формулювання власної думки на основі наявного широкого кола інформації.

У роботі проаналізовано ст. 10 ЄКПЛ та, зокрема, межі втручання у право на свободу вираження поглядів. З практики ЄСПЛ випливає, що національні органи влади мають продемонструвати, що заходи, які застосовують щодо обмеження, є необхідними в інтересах національної безпеки та пропорційними переслідуюваній законній меті.

У своїй практиці ЄСПЛ виробив критерії розрізнення елементів свободи вираження поглядів, яку він захищає, та тієї частини, яка не підлягає захисту. Застосування обмежень, містяться у ст. 10 і 11, а саме: обмеження вважаються необхідними в інтересах національної та суспільної безпеки, запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту прав і свобод інших осіб.

Серед основних принципів ЄСПЛ у сфері свободи вираження поглядів та права на доступ до інформації можна виокремити наступні: свобода вираження поглядів – це одна з важливих засад демократичного суспільства та одну з базових умов його прогресу та самореалізації кожного; втручання у свободу вираження поглядів (обмеження) є допустимим, якщо воно встановлене законом та є необхідним в демократичному суспільстві. Таким чином, втручання у право особи на свободу вираження поглядів становитиме порушення ст. 10 Конвенції, якщо воно не підпадатиме під одне з винятків, встановлених п. 2 ст. 10 Конвенції. Відповідно, ЄСПЛ має по черзі розглянути, чи було втручання у цій справі «встановлено законом», чи переслідувало воно ціль/цілі, яка/які є легітимними відповідно до п. 2 ст. 10, та чи було воно «необхідним у демократичному суспільстві» задля досягнення зазначеної мети. Має бути чітке розмежування між констатацією фактів та оціночними судженнями. У рішеннях Європейського суду з прав людини міститься важливе розмежування між тими висловлюваннями, які вважаються захищеними, та тими, що перебувають поза сферою захисту ЄКПЛ.

Своєю чергою, Суд ЄС зазначив, що під час тлумачення права ЄС слід дотримуватися міжнародного права стосовно прав людини, особливо для цілей «тлумачення та застосування» п. 207 ст. 11 Хартії основоположних прав Європейського Союзу (Хартія). У цьому аспекті наголошено: ст. 20 МПГП передбачає, що «будь-яка пропаганда війни забороняється законом» і має бути взята до уваги щоб відповідати праву ЄС; будь-яке втручання у свободу

вираження поглядів має відповідати чотирьом умовам: бути «передбаченим законом», поважати «сутність» свободи вираження поглядів, відповідати «цілям загального інтересу» та бути «пропорційним». На думку ЄСПЛ, ці умови відповідають прецедентному праву Суду за ст. 10 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ), яка гарантує свободу вираження поглядів. У зв'язку з цим Суд ЄС зазначив, що статті 11 Хартії необхідно надати «те саме значення та обсяг», що й ст. 10 ЄКПЛ, як того вимагає ст. 52 Хартії.

Проаналізовано рішення Суду Європейського Союзу щодо заборон діяльності окремих телерадіокомпаній та трансляції програм, що несуть пропагандистський характер. Їх діяльність кваліфікується як «суттєва і пряма загроза громадському порядку та безпеці» ЄС. Суд ЄС вказує, що такі заборони не складають порушення права на свободу слова та свободу ЗМІ відповідно до ст. 11 Хартії ЄС про основні права. Заборону введено рішенням Ради Європейського Союзу в рамках обмежувальних заходів проти Росії за вторгнення в Україну, а також для запобігання поширенню російської державної пропаганди на підтримку агресії. Крім того, Суд зауважив, що менш обмежувальні заходи не будуть ефективними та будь-яке втручання у свободу вираження поглядів має відповідати чотирьом умовам: бути «передбаченим законом»; поважати «сутність» свободи вираження поглядів;– відповідати «цілям загального інтересу»; бути пропорційним.

Суд зазначив, що під час тлумачення норм права ЄС слід дотримуватися міжнародного права прав людини, особливо для цілей «тлумачення та застосування» ст. 11 Хартії. Наголошено, що ст.20 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права передбачає, що «будь-яка пропаганда війни забороняється законом» і має бути взята до уваги, як стверджувала Європейська Рада.

Автором проаналізовано ряд досліджень з протидії та заборони пропаганди війни у ЄС. Зокрема, дослідження Центру аналізу європейської політики (СЕРА). Варто зазначити, що центром розроблено рекомендації з протидії пропаганді: тактичні, стратегічні, довгострокові. Охарактеризовано основні положення резолюції Європейського парламенту (2022/2075(INI)) про іноземне втручання в усі демократичні процеси в ЄС, включно з дезінформацією. У документі підкреслюється важливість підтримки демократичних цінностей, захисту громадянського суспільства, протидії пропаганді та забезпечення верховенства права в ЄС. Резолюція визнає багатогранний характер іноземного втручання в демократичні процеси та пропонує механізм протидії.

Оскільки на міжнародному рівні й досі не вироблена універсальна правова конструкція у формі нормативно-правового акту, який містить загальне та обов'язкове для всіх держав визначення пропаганди війни та її негативних явищ. Вирішення зазначеного питання перебуває у площині реалізації спільних міждержавних механізмів укладання багатосторонніх та двосторонніх міжнародно-правових договорів. А тому важливим є враховувати світовий

досвід як держав, так і міжнародних організацій, як наприклад, Європейського Союзу. Постановка проблематики в рамках ЄС щодо нагальності боротьби та протидії пропаганді у її негативних проявах стимулює не лише обговорення на міждержавному рівні, але й, насамперед, розробку документів, резолюцій, рекомендацій із визначенням стратегічних та тактичних дій у протидії пропаганді, з одного боку, та урахування правових позицій Судом ЄС, котрий уже формує досвід прийняття судових рішень із відповідною кваліфікацією пропаганди у діях окремих держав, з іншого.

Слід констатувати, що правове забезпечення протидії пропаганді війни вимагає комплексного правового, соціологічного й політологічного аналізу цього складного соціально-політичного феномена. Пропаганда є частиною війни, через це висвітлено необхідність підвищувати рівень обізнаності у питанні її визначення та протидії негативним проявам, демонструвати наполегливість через інституційні та політичні комунікації, проводити дослідження науковими центрами, кампанії в соціальних мережах, ініціативи громадянського суспільства, здійснювати медіа грамотність.

У четвертому розділі – **«Міжнародно-правове регулювання відповідальності за пропаганду війни»** – визначено міжнародно-правові засади відповідальності за пропаганду війни у міжнародному праві. Проаналізовано практику Міжнародних військових трибуналів щодо протидії пропаганді війни; досліджено юрисдикцію Міжнародного кримінального суду щодо злочинів пропаганди війни.

Зазначено, що трибунал, як найвища форма міжнародного судочинства, передбачає не тільки невідворотність настання відповідальності, а й її публічність і особливо публічність покарання як елементу системи гарантій непорушності миру. Публічність військових трибуналів означає, що результати кримінального переслідування отримують глобальне визнання, стають досягненням людства загалом, демонструють реакцію міжнародної спільноти на протиправні діяння, вчинені особами проти основоположних засад системи світоустрою та міжнародного гуманітарного права. Тому військові трибунали і передбачають міжнародно-правові механізми, наслідки застосування яких мають одночасно і локальний – відновлення справедливості та миру й безпеки в конкретно взятій державі, і глобальний характер – утвердження принципів непорушності міжнародного права та невідворотності покарання за злочини проти людства та гуманності.

Автор зазначає, що саме Нюрнберзький трибунал за часом свого проведення є першим в історії міжнародним кримінальним судом, із значенням та впливом на процес формування міжнародно-правових норм в контексті притягнення до відповідальності саме за пропаганду війни. Цінність і правова природа рішень Нюрнберзького трибуналу полягає в тому, що ним встановлено два наступних важливих принципи, що в подальшому лягли в основу всієї системи військових трибуналів в період після Другої світової війни:

– міжнародне право отримало примат над національним. До Нюрнберзького трибуналу суверенні держави не могли і не підпадали під юрисдикцію інших держав. Після перемоги над Німеччиною фактично відбувся суд держав-переможниць над суверенною державою – Німеччиною та високопосадовцями системи органів публічного управління державою;

– запроваджено механізм притягнення до відповідальності за злочини проти людства, воєнні злочини, в тому числі і пропаганду війни, який перетворив принцип загальної справедливості та гуманності в основоположний фундаментальний принцип побудови системи міжнародно-правового переслідування за кримінальні злочини. Це означає початок розвитку міжнародного кримінального права та процесу.

У подальшому за результатами Нюрнберзького трибуналу сформовано позицію та єдину міжнародну практику кримінального переслідування, відповідно до якої жоден інший принцип міжнародного права не може застосовуватися до фізичної особи, представника конкретної держави, навіть якщо ця особа обіймає найвищі політичні посади, якщо така особа скоїла діяння, яке за міжнародним правом визначено злочином, зокрема, злочином проти людства або в сфері пропаганди війни.

У цьому ми вбачаємо найвищу практичну цінність Нюрнберзького трибуналу, яка втілюється у формуванні правозастосовної практики притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності за скоєння злочинів, які визнані такими, що становлять загрозу людству, миру та глобальній безпеці.

Автор зазначає, що пропаганда війни також належить до такої категорії злочинів, і, розглядаючи практику притягнення до міжнародної відповідальності саме за такі кримінально карані діяння, надав перелік засуджених Нюрнберзьким трибуналом осіб у частині пропаганди війни.

Аналізуючи низку міжнародно-правових актів, автор доходить висновку про те, що з природи вироків Нюрнберзького трибуналу, вони є не лише актами притягнення до відповідальності за скоєння міжнародних злочинів проти миру, людяності та в сфері пропаганди війни, а й актами, які мають преюдиційне значення для наступних вироків міжнародних трибуналів, оскільки встановлюють одночасно зв'язок протиправного діяння із суспільною небезпекою, розглядаючи її не як наслідок, а як об'єкт протиправного посягання.

Підсумовуючи викладене, доходимо висновку, що Нюрнберзький трибунал мав наступні наслідки для формування міжнародно-правового механізму притягнення до кримінальної відповідальності за скоєння злочинів, пов'язаних із пропагандою війни:

- по-перше, саме під час провадження на цьому трибуналі була фактично вперше сформована та визначена суспільна небезпечність воєнних злочинів, розроблені склади більшості воєнних злочинів та встановлені детермінуючі ознаки кримінально караної поведінки в контексті пропаганди війни;

- по-друге, утворилася низка механізмів притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності осіб, щодо яких за національним законодавством держав існують певні обмеження та поширюється імунітет;

- по-третє, створено механізм практичної реалізації вироку міжнародного трибуналу щодо злочинів у сфері пропаганди війни. До Нюрнберзького трибуналу не існувало такого механізму, а його створення було неможливе через спеціальну кримінально-процесуальну юрисдикцію та правосуб'єктність винних осіб;

- по-четверте, Нюрнберзький процес сприяв утвердженню пропаганди війни як воєнного злочину, після чого відбулася еволюція його доктринального виразу, змінилися підходи до визначення шкоди й встановлення способу її відшкодування, наявності причинно-наслідкового зв'язку не лише між діями, що ідентифікуються як пропаганда, та наслідками воєнних дій, а й характером воєнних дій (геноцид, дискримінація, винищення тощо).

Крім того, саме в ст. 6 Статуту Нюрнберзького військового трибуналу міститься класифікація найтяжчих міжнародних злочинів, хоча серед них і немає такого складу злочину як «пропаганда війни», але за змістом вже Статуту Токійського військового трибуналу, а саме ст. 5, можна зробити висновок, що порушення традицій ведення війни та дії, пов'язані із розповсюдженням ворожнечі (геноциду) проти різних народів – це і є першою спробою кваліфікації дій політичного керівництва Японії як пропаганди війни.

Встановлено, що міжнародні трибунали щодо колишньої Югославії та Руанди мали важливе значення для становлення механізмів притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності та кваліфікації пропаганди війни як самостійного злочину. Продовжуючи практику Нюрнберзького та Токійського трибуналів, вказані вище два спеціальних трибунали стали прикладом єдності світової спільноти у засудженні злочинів проти людства та прав людини. Разом з тим, слід виокремити і наступні ключові аспекти досвіду вказаних міжнародних трибуналів для подальшого розвитку міжнародного кримінального права та процесу:

- обидва трибунали продемонстрували необхідність провадження кримінального слідства та переслідування щодо всіх учасників воєнних подій, незалежно від того, хто саме переміг або хто був переможений у конфлікті;

- пропаганда війни розуміється і як сукупність дій щодо підбурювання до воєнних дій чи геноциду, і як прямі заклики щодо конкретних злочинних дій проти конкретних осіб, і як пропагування расової, національної чи ментальної домінації однієї народності, групи осіб над іншою;

- пропаганда війни визнається і як закінчений злочин і як незакінчений злочин без прямих негативних суспільних наслідків, але у випадку незакінченого злочину міжнародна практика розробила концепцію невідворотності та неможливості уникнення покарання.

Таким чином, вже згадані вище міжнародні трибунали сприяли формуванню єдиної системи міжнародного кримінального права та процесу,

логічним завершенням еволюції якого стало створення Міжнародного кримінального суду.

Автором запропоновано доповнити статтю 8-біс Римського статуту МКС частиною 3 наступного змісту: «3. Для цілей цього статуту «злочин агресії» передбачає з поміж іншого, але не як виключення, скоєння пропаганди війни та/або агресії. Пропаганда війни та/або агресії – це сукупність дій або одна дія, якими особа та/або держава закликає, спонукає, в інший спосіб примушує, стимулює чи підбурює до здійснення будь-якого акту агресії, зазначеного в цьому Статуті. Пропаганда війни та/або агресії може бути як у формі поширення чи використання інформації, так і шляхом створення, виготовлення чи в інший спосіб проведення дій з використанням засобів пропаганди».

Автор пропонує визначити пропаганду війни в спосіб, який, з одного боку, детермінує характер протиправного кримінально караного діяння, а з іншого, відкриватиме можливості для більш розширеної кваліфікації діянь, спрямованих на пропаганду війни. Саме формулювання «пропаганда війни та/або агресії» ґрунтується на специфіці Римського статуту, в якому війна визначена як поняття значно вужче, ніж поняття агресії. Ми також свідомо не включаємо санкції в дану норму, оскільки практика притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності за пропаганду війни демонструє, що підхід до вибору міри покарання характеризується більшою жорсткістю, порівняно з національним кримінальним законодавством, а варіативність міри покарання обмежується переважно позбавленням волі та виплатою компенсації. Виняток становить притягнення до міжнародної відповідальності держави, як суб'єкта міжнародних відносин. Відповідальність держави виявляється у виплаті компенсації, а також в окремих випадках у застосуванні санкцій, зокрема персональних до держави, яка порушує норми міжнародного права в частині скоєння пропаганди війни, але не визнає цього факту чи юрисдикції міжнародних судових органів.

Обґрунтовано, що міжнародна кримінальна відповідальність за пропаганду війни визнана нами самостійним міжнародно-правовим інститутом, який незважаючи на недосконалість та невизначеність в окремих аспектах, на сьогодні уявляється доволі сформованим цілісним і дієвим з погляду реалізації міжнародного примусу та притягнення до відповідальності винних осіб за діяння, що містять ознаки пропаганди війни.

Автор доходить висновку, що Римським статутом встановлена територіальна, предметна, часова, персональна та виключна юрисдикція МКС щодо злочинів пропаганди війни. Навіть незважаючи на те, що Римський статут не містить окремого складу злочину у вигляді пропаганди війни, сукупність окремих елементів воєнних злочинів дають всі підстави стверджувати про допустимість та доцільність розслідування МКС таких злочинів за умови дотримання інших умов юрисдикційної приналежності.

Зазначено, що територіальна юрисдикція МКС у питаннях притягнення до відповідальності за пропаганду війни поширюється на територію держав, які

ратифікували Римський статут, в також на територію країн, на якій треті особи скоюють злочини, відповідальність за які передбачена Римським статутом, та існують негативні наслідки загальносвітового масштабу, його принципів. Персональна та територіальна юрисдикція МКС встановлена щодо злочинів пропаганди війни, які або були скоєні на території держави, що є стороною Римського статуту, або її громадянами стосовно будь-якої іншої країни, або громадянами будь-якої іншої країни, навіть тієї, що не ратифікувала положення Статуту, на території держави, що є його стороною.

Натомість часова юрисдикція МКС визначена Римським статутом лише з моменту його прийняття або з моменту ратифікації новими країнами-сторонами. При цьому всі наведені вище елементи юрисдикції МКС мають важливе доповнення у вигляді можливості поширення юрисдикції останнього на злочини, скоєні в певній державі, за її заявою, незалежно від статусу сторони, який має або не має ця держава. Останнє є надзвичайно важливим та необхідно для активного й широкого використання Україною за наслідками пропаганди війни, яка здійснюється стосовно нашої держави з боку росії, навіть незважаючи на відсутність в Україні статусу держави-сторони Римського статуту та в умовах його не ратифікації на сьогодні.

Своєю чергою, Європейський Союз невпинно нагадує про зобов'язання України ратифікувати Римський статут Міжнародного кримінального суду. Це зобов'язання наша держава взяла на себе відповідно до Угоди про асоціацію та перехідних положень Конституції України, зокрема поправки до статті 124, згідно з якою Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених.

У п'ятому розділі – **«Імплементация Україною міжнародних стандартів заборони пропаганди війни»** – досліджено правове забезпечення заборони пропаганди війни в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України; визначено правові аспекти протидії пропаганді війни за умов російської агресії; проаналізовано правову практику застосування міжнародних механізмів заборони пропаганди війни в Україні.

Зазначено, що соціальна обумовленість виокремлення злочинного діяння, передбаченого ст. 436 Кримінального кодексу України (далі – КК України), «Пропаганда війни» виявляється у тому, що воєнні злочини та злочини проти миру є одними із найбільш соціально небезпечних форм поведінки особи. Модус протиправної поведінки може мати різні ознаки, причини та форми прояву, однак злочинна поведінка, спрямована проти миру та загальносуспільних, соціальних благ, таких як життя людини, громадський спокій та національна безпека, формує надзвичайний рівень асоціалізації суб'єкту злочину. Тобто особа, яка вчиняє такий злочин свідомо та сумлінно (за надзвичайно невеликим винятком), йде на загострення ризикогенних факторів, наслідком чого стає не лише ескалація конфлікту та досягнення ним стану воєнного конфлікту (до того ж, незалежно від природи конфлікту: загарбницькі

дії, етнічний конфлікт тощо) з допустимо великою кількістю жертв серед мирного населення.

Пропаганда війни, як злочин характеризується діями у таких формах: 1) публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту; 2) виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження; 3) розповсюдження таких матеріалів.

Автор зазначає, що пропаганду війни як злочин необхідно розглядати не лише в суто кримінально-правовому розрізі, як діяльність апріорі протиправну, й в розрізі національної інформаційної безпеки. Пропаганда війни як злочин є надзвичайно складною для точної кваліфікації форм протиправної поведінки, оскільки невизначеність та інколи прихована природа негативних її наслідків суттєво зменшують розмір шкоди або інший негативний ефект, який може бути покладений в основу встановлення відповідного виду та міри кримінальної відповідальності.

Автор вбачає, що криміналізація пропаганди війни є необхідним кроком на шляху розширення спроможності переслідування за злочини проти миру, а також важливим елементом державної політики з позиції інтеграційних прагнень України. І світове, і європейське середовище прагнуть до уніфікації розуміння загальних принципів побудови мирних, рівноправних і взаємовигідних відносин і способів реалізації національних інтересів.

Це пов'язано з тим, що: по-перше, уникнення вживання терміна «війна», «воєнна агресія» та заміна їх термінами «гібридна війна», «терористична операція», «конфлікт на Сході України», все це позбавило термінологічної визначеності дій росії стосовно України за національним українським законодавством, оскільки таких термінів воно не містить; по-друге, застосування кримінального законодавства в таких умовах стає обмеженим, оскільки склади воєнних злочинів є доволі конкретними та вимагають чіткої ідентифікації й детермінації заходів агресії як війна, збройна агресія тощо; по-третє, в умовах протистояння агресії Росії існує потреба здійснювати пошук нових форм і механізмів протидії їй у всіх сферах суспільних відносин, для чого існує потреба розробки нових організаційно-правових механізмів та правового закріплення розроблених заходів.

Власне викладене вище й обумовлює доцільність розширення розуміння терміна «пропаганда війни» з урахуванням протидії російській агресії та враховуючи всю сукупність наведених й проаналізованих нормативно-правових актів. Автором пропонується більш широке праворозуміння та правозастосування вже існуючих в кодексі положень і норм, зокрема об'єднання положення ст. 300 та ст. 436, з урахуванням міжнародно-правового регулювання заборони пропаганди війни. Так, ст. 436 КК України пропонуємо доповнити частиною другою наступного змісту:

«2. Виготовлення, поширення, використання в комерційних цілях або викладення в публічний доступ за допомогою засобів масової інформації чи засобів масової комунікації, зокрема за допомогою соціальних мереж, для

поширення всередині держави або за її кордоном матеріалів, що містять згадки, графічне зображення, візуальне відтворення, музичне відтворення, текстовий опис символіки терористичних організацій, зокрема організацій, які цілями своєї діяльності, своїми діями відтворюють ідеологією націонал-соціалізму, підтримують ідеї поширення «руського миру», не визнають тимчасової окупацію Російською Федерацією частини території України, в тому числі території Автономної республіки Крим, міста Севастополь, території Донецької та Луганської областей, а також не визнають, підтримують або пропагують інші ворожі дії стосовно України з боку Російської Федерації, окрім, караються штрафом від десяти до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та арештом на строк до шести місяців або позбавленням волі на строк до трьох років».

Запропоновано доповнити КК України ст. 436 «Пропаганда антиконституційних організації та заходів, які мають ознаки антиконституційності» наступного змісту:

«Публічні заклики, вказівки, інструкції, виготовлення, поширення, використання в комерційних цілях або викладення в публічний доступ за допомогою засобів масової інформації чи засобів масової комунікації, зокрема за допомогою соціальних мереж, для поширення всередині країни або за її кордоном пропагандистських матеріалів щодо вчинення, підтримки, виправдання таких дій як вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка воєнна окупація, який би тимчасовий характер вона не носила, що є результатом такого вторгнення або нападу, або будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави або частини її, засилання державою або від імені держави збройних банд, груп, нерегулярних сил, терористичних організацій або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, караються штрафом від десяти до ста тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та арештом на строк до шести місяців або позбавленням волі на строк до п'яти років».

З урахуванням актуальності предмету даного дисертаційного дослідження цілком доцільним вбачається доповнення ч. 1 ст. 3 Закону України «Про санкції», як підстав для застосування санкцій, пунктом п'ятим наступного змісту: «5) факти публічних закликів до війни або до розв'язування воєнного конфлікту стосовно України, а також факти виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів, що ставлять під загрозу національний суверенітет та територіальну цілісність України».

У таких умовах на рівні національного законодавства заборону пропаганди війни необхідно закріплювати одразу на кількох рівнях:

- доктринальному – виходячи із самої сутності базових засад та принципів розбудови держави мирним шляхом, в мирному співіснуванні із сусідніми державами та недопущенням жодних ворожих проявів щодо них та інших країн, націй, народностей, зокрема і всередині держави. Ця усталена

система принципів формує воєнну доктрину, а також систему базових принципів правової доктрини держави, навіть на рівні правової науки;

- політичному – протидія пропаганди війни перетворюється на один із імперативів внутрішньої та зовнішньої політики в сфері забезпечення національної безпеки. Сама собою війна є загрозою для будь-якої держави, а тому є логічним, що перешкода та заборона її пропаганди також має стати одним із ключових центрів уваги держави в контексті очищення політичного, суспільного, інформаційного простору від цього негативного явища, перетворюючи пропаганду війни на усталене негативне явище та формуючи навколо нього суспільне несприйняття;

- правовому – пропаганда війни визнається національним законодавством як злочин, а тому об'єктивує та обумовлює застосування системи державного примусу до осіб, які його скоюють, без можливості уникнення чи ухилення від відповідальності. Такий рівень виявляється одразу в кількох площинах: закріплення міжнародно-правових принципів і положень стосовно заборони пропаганди війни в національному законодавстві, шляхом ратифікації міжнародних актів, або імплементації їх окремих положень в кримінальне законодавство країни; формування усталеного кримінально-правового інституту відповідальності за пропаганду війни; створення стратегічних напрямків та інструментів протидії пропаганди війни.

Визначено перелік міжнародних механізмів протидії пропаганді війни, який зводиться до наступних груп:

правові механізми, які втілюються в нормах міжнародно-правових актів та мають загальнообов'язкове значення для міжнародної спільноти, яка приймає та ратифікує такі акти в національних законодавствах. Такі механізми частіше за все імплементують в національне законодавство або шляхом ратифікації актів, або шляхом прямого внесення окремих положень міжнародно-правових актів у національне, переважно кримінальне законодавство;

організаційні механізми, генеруються у вигляді різних форм взаємодії суб'єктів міжнародного права в сфері протидії пропаганді війни, зокрема у вигляді різноманітних стратегічних програм ООН, конференцій та інших моделей взаємовідносин суб'єктів міжнародного права;

інституційні механізми, які реалізуються в конкретній діяльності окремих структурних підрозділів ООН, регіональних та інших організаціях, метою яких є протистояння пропаганді війни, або які наголошують на тому, що це є одним із напрямків їх діяльності.

Автор актуалізує питання прийняття єдиного законодавчого акту в сфері протидії інформаційним загрозам України, протидії та переслідування пропаганди війни та забезпечення інформаційної безпеки в Україні. Цей закон має увібрати в себе основні принципи, зокрема міжнародно-правові, щодо реалізації інформаційної безпеки, мінімізації військових та інших загроз в

частині протидії пропаганді війни та будь-якої дискримінації стосовно української держави, українського народу тощо.

Законодавче забезпечення протидії пропаганди війни, незважаючи на те, що цей злочин прямо закріплений в КК України, здійснюється низкою законів України, а саме: «Про санкції»; «Про систему іномовлення України»; «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»; «Про національну безпеку України»; «Про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією».

Наведені законодавчі акти створюють необхідні передумови та підґрунтя як для розробки та реалізації відповідних заходів протидії пропаганді війни, так і для формування додаткової доказової бази, а також уточнення кваліфікуючих ознак діяльності, яка охоплюється ознаками пропаганди війни. Крім того, деякі з цих законів сприяють ідентифікації осіб, які є суб'єктами злочину пропаганди війни. Таким чином, пропаганда війни - це злочин, відповідальність за скоєння якого має об'єктивну суспільну обумовленість, а наслідки якого несуть в собі значні ризики для суверенітету держави, її територіальної цілісності, а також для національної безпеки й громадського порядку.

ВИСНОВКИ

У Висновках сформульовано найважливіші результати дисертаційного дослідження та вирішено наукову проблему, що полягає у забороні пропаганди війни у сучасному міжнародному праві.

Відповідно, в дисертації сформульовано такі положення і висновки, що характеризують найважливіші результати дослідження згідно з поставленою метою та завданнями:

1. На підставі системного аналізу історіографії феномена «пропаганда війни» визначено шість періодів. Перший період охоплює 1914–1939 рр. Більшість дослідників у цей період вважають пропаганду війни засобом впливу на суспільство з метою демонстрації політичного домінування державної ідеології на національному рівні над іншими закордонними ідеологіями, частіше ворожими. Що ж до пропаганди війни, то вона розуміється як домінування однієї ідеології над іншою з метою поширення власних національних інтересів на інші держави, найчастіше в агресивний спосіб. Другий період, 1939–1945 рр., демонструє розвиток пропаганди війни виключно як протиправної діяльності, що тягне за собою надзвичайні масштаби негативних наслідків глобального характеру. Третій період розвитку історіографії пропаганди війни припадає на період Холодної війни та охоплює часову межу від 1946 до 1991 рр. В цей період пропаганда проявлялася в активній протидії поширенню комуністичної та демократичної ідеологій. Водночас західні дослідники робили акцент на розгляд пропаганди війни як засобу досягнення політичних та ідеологічних цілей двох таборів, які стали сторонами в Холодній війні. Четвертий період, 1991–2001 рр., характеризується

дослідженням пропаганди війни як одного з засобів ведення інформаційної війни, що стало можливим починаючи з кампанії в Перській затоці. Використання пропаганди суттєво розширило інструменти та можливості ведення інформаційної війни як сукупності дій, що супроводжували активну фазу військової кампанії США. Таким чином, пропаганда перетворилася на засіб виправдання воєнної агресії. П'ятий період історіографії пропаганди війни ми пов'язуємо з 2001–2014 рр., що передували вторгненню Росії в Україну. Він ознаменував пропаганду війни як одну із форм ведення гібридної війни. У цей період пропаганда війни набула усталеного значення як воєнний злочин, саме в такому контексті надалі цей феномен і досліджували. Останній період – з 2014 року по теперішній час, характеризується поглибленим дослідженням пропаганди війни і як самостійного злочину, і як способу вчинення інших воєнних злочинів. Але основний акцент спрямовується на визначення складу злочину пропаганди війни як міжнародного злочину, який стає основним видом протиправної поведінки політичного керівництва країни-агресора.

2. Феномен пропаганди є особливим, оскільки він напряму впливає та одночасно залежить від морально-психологічного виміру людської свідомості та здатен, своєю чергою, впливати на суспільну правосвідомість, правову культуру соціуму. Саме тому, задля повноцінного аналізу цього феномена та розкриття особливостей його міжнародно-правового виразу необхідним є застосування методології наукового пізнання, заснованої на поєднанні загально правових, спеціально правових (методологія науки кримінального права) та психологічно-правових методах.

Вказано на необхідність активного використання наступної групи методів під час пізнання сутності пропаганди війни та пошуку ефективних заходів кваліфікації цього злочинного діяння й притягнення до відповідальності за його скоєння: філософсько-правових методів - діалектичний, формально-логічний, логіко-юридичний, а також поєднання онтологічного та феноменологічного підходів, які активно використовуються для визначення ознак, критеріїв та змісту діянь, що охоплюються пропагандою війни та виступають як кримінально-карана поведінка; загально правових методів пізнання – аналіз, індукція, порівняльно-правового, історико-правового тощо, які застосовують для з'ясування механізму кваліфікації злочинного діяння пропаганди війни, ідентифікації складових його елементів, особливо об'єкту й об'єктивної сторони цього злочину; соціально-правових методів - системного, структурного, соціологічного аналізу, правового моделювання, які розкривають особливі вимоги до процесу кримінального переслідування осіб, що скоюють злочини пропаганди; методів психологічно-правового спрямування процесу пізнання, де основний акцент робиться на аксіологічному рівні та аналізі особи злочинця й жертв злочину.

3. На підставі аналізу міжнародних договорів та національних законодавчих актів щодо з'ясування феномена пропаганди війни зроблено висновок, що його структура має дворівневий характер. Констатовано, що

перший рівень запобігання пропаганді війни нормативно закріплений у ч. 2 ст. 20 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та передбачає заходи, спрямовані на попередження дій, які є передумовою пропаганди війни, а саме: расову, національну та релігійну ненависть, підбурювання до дискримінації, ворожнечу, насилля тощо. *Другий рівень* націлений безпосередньо на усунення пропаганди війни і відображений у ч. 1 ст. 20 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права.

4. Змістовне наповнення пропаганди війни передбачає наявність сукупності взаємообумовлених елементів, які розкривають розуміння зазначеної правової категорії. До таких елементів належать: а) підбурювання до війни або агресивних дій; б) ізоляція людей від будь-яких контактів із зовнішнім світом, наслідками якої можуть бути перешкоджання взаєморозумінню між народами шляхом заборони засобам масової інформації висвітлювати міжнародні події; в) замовчування та викривлення діяльності міжнародних організацій на користь миру або на створення перешкод для отримання інформації про думку інших держав.

5. Пропаганда війни розуміється автором як поширення в будь-якій формі поглядів, фактів, аргументів та інших відомостей, зокрема завідомо неправдивих, розпалювання внутрішньо- та зовнішньодержавної расової, релігійної, національної ворожнечі, що має на меті заклики та підбурювання до здійснення воєнних конфліктів або агресивної війни.

6. Встановлено, що з моменту включення до МПГПП норми про заборону війни ця заборона набула статусу зобов'язань *erga omnes*. Наголошено на імперативному характері ст. 20 МПГПП і неможливості відступу держави від її виконання. Будь-яка пропаганда війни має бути заборонена законом. Права, які не допускають відступу, вважаються загальнообов'язковими і мають статус *jus cogens* або імперативної норми. Акцентовано на неможливості відступу від заборони пропаганди війни. Зобов'язання притягувати до суду чи видавати осіб, які вчинили міжнародний злочин, складає зобов'язання *erga omnes*. За своєю природою такі зобов'язання стосуються всіх держав. Констатовано, що норми, які стосуються заборони пропаганди війни, прямого та громадського підбурювання до ворожнечі чи насильства, є нормами загального міжнародного права, що покладають зобов'язання на усі держави. І саме такі норми покладають позитивні зобов'язання *erga omnes* на заборону пропаганди війни. А відтак розуміється, що можливість застережень до них і відхилень від них виключаються.

7. Заяви, зроблені з наміром підбурювати інших до ненависті, повинні сприйматися як мова ворожнечі. Зазначено, що завданням держави в запобіганні такому явищу, як мова ненависті, має стати пошук балансу між нормативним та правозастосовним обмеженням свободи вираження поглядів, свободи слова (щоб вираження поглядів не здійснювалося у формі мови ворожнечі), а з іншого боку – щоб права кожної людини щодо недискримінації, клевету, расизму були дотримані, а також щоб значно були скорочені

масштаби поширення цього явища. Ці положення можна сформулювати наступним чином: держава має віднайти й утвердити баланс між свободою вираження поглядів і правами конкретної людини, криміналізувати діяння, в яких формулюється мова ворожнечі, та забезпечити здійснення ефективних механізмів притягнення до відповідальності винних осіб.

8. Відповідно до статті 20 МПГПП визначено елемент пропаганди війни – підбурювання. Що слід розуміти як «повторне і наполегливе висловлення думки з метою створення клімату ненависті та нерозуміння між народами двох або більше держав, щоб призвести до збройного конфлікту», що також забороняється законом. Вирішальним і відмінним елементом підбурювання, забороненого ч. 2 ст. 20 МПГПП, є намір підбурювати інших до дискримінації, ворожості чи насильства. Важливим фактором має бути те, що особа, яка підбурює інших до ворожості чи насильства, має намір спонукати інших здійснити певні дії, засновані на цих переконаннях, думках чи позиціях. Для того, щоб сприяти узгодженню міжнародної, регіональної та національної юриспруденції стосовно заборони підбурювання, та для його визначення, слід брати до уваги такі елементи, які мають суттєве значення: контекст висловлювання; особу, що здійснює підбурювання та особу, яку підбурюють; намір підбурювати; зміст висловлювання; обсяг і масштаб висловлювання (включаючи його публічний характер, аудиторію та засоби поширення); ймовірність здійснення пропагованої дії, включаючи її неминучість.

9. Досліджено, що в діяльності конвенційних органів з прав людини щодо заборони пропаганди війни провідне місце належить зауваженням загального порядку, які тлумачать і розвивають положення відповідних міжнародних договорів. Аналіз низки міжнародно-правових актів, які містять окремі положення щодо заборони пропаганди війни, свідчить про широке коло позицій щодо розуміння правової природи зауважень загального порядку. Останні визначені як: а) консультативний висновок; б) сукупність правил, що містять аналітичну інформацію; в) документ, що наділений обов'язковою юридичною силою тощо. Вважаємо, що першорядна роль у визначенні юридичної природи зауважень загального порядку, а також виробленні механізмів щодо їх реалізації має бути визначена на державному рівні, з урахуванням норм національного законодавства.

10. Встановлено, що права, яким найбільше загрожує пропаганда війни, це - права на свободу інформації та свободу вираження поглядів. Ці права нерозривно пов'язані. ЄСПЛ дійшов висновку, що національні органи влади мають продемонструвати, що заходи є необхідними в інтересах національної безпеки і є пропорційними переслідуюваній законній меті. У своїй практиці ЄСПЛ виробив критерії розрізнення елементів свободи вираження поглядів, яку він захищає, та тієї частини, яка не підлягає захисту. Зокрема це стосується застосування обмежень, які містяться у ст. 10 і 11 ЄКПЛ, а саме: обмеження вважаються необхідними в інтересах національної безпеки, суспільної безпеки, запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі,

для захисту прав і свобод інших осіб. Втручання у свободу вираження поглядів (обмеження) є допустимим, якщо воно встановлене законом та є необхідним в демократичному суспільстві. Таким чином, втручання у право особи на свободу вираження поглядів становитиме порушення ст. 10 ЄКПЛ, якщо воно не підпадатиме під одне з винятків, встановлених п. 2 ст. 10 ЄКПЛ. Відповідно, Суд має по черзі розглянути, чи було втручання у цій справі «встановлено законом», чи переслідувало воно ціль/цілі, яка/які є легітимними відповідно до п. 2 ст. 10, та чи було воно «необхідним у демократичному суспільстві» задля досягнення зазначеної мети. Має бути чітке розмежування між констатацією фактів та оціночними судженнями.

11. На міжнародному рівні й досі не вироблена універсальна правова конструкція у формі нормативно-правового акту, який містить загальне та обов'язкове для всіх держав визначення пропаганди та її негативних явищ. Вирішення зазначеного питання перебуває у площині реалізації спільних міждержавних механізмів укладання багатосторонніх та двосторонніх міжнародних договорів. А тому важливо є враховувати світовий досвід як держав, так і міжнародних організацій, як Європейського Союзу. Постановка проблематики в рамках ЄС щодо нагальності боротьби та протидії пропаганді у її негативних проявах стимулює не лише обговорення на міждержавному рівні, а й насамперед. розробку документів, резолюцій, рекомендацій з визначенням стратегічних та тактичних дій у протидії пропаганді, з однієї сторони, та урахування правових позицій Суду ЄС, котрий вже має досвід прийняття судових рішень із відповідною кваліфікацією пропаганди у діях окремих держав. Згідно практики Суду ЄС, будь-яке втручання у свободу вираження поглядів має відповідати чотирьом умовам: (а) бути «передбаченим законом», (б) поважати «сутність» свободи вираження поглядів, (в) відповідати «цілям загального інтересу», та (г) бути пропорційним.

12. Досліджено, що Міжнародні військові трибунали мали важливе значення для становлення механізмів притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності та кваліфікації пропаганди війни як самостійного злочину. Практики Нюрнберзького та Токійського трибуналів, Трибуналів по колишній Югославії, Руанді стали прикладом єдності світової спільноти у засудженні злочинів проти людства та прав людини. Разом із тим, варто наголосити на наступних ключових аспектах досвіду вказаних міжнародних трибуналів для подальшого розвитку міжнародного кримінального права та процесу:

- трибунали продемонстрували необхідність провадження кримінального слідства та переслідування щодо всіх учасників воєнних подій незалежно від того, хто саме переміг або хто був переможений у конфлікті;
- пропаганда війни розуміється і як сукупність дій щодо підбурювання до воєнних дій чи геноциду, і як прямі заклики щодо конкретних злочинних дій проти конкретних осіб, і як пропагування расової, національної чи ментальної домінації однієї народності, групи осіб над іншою;

– пропаганда війни визнається і як закінчений злочин, і як незакінчений злочин без прямих негативних суспільних наслідків, водночас у випадку незакінченого злочину міжнародна практика розробила концепцію невідворотності та неможливості уникнення покарання.

Таким чином, міжнародні трибунали сприяли формуванню єдиної системи міжнародного кримінального права та процесу, логічним завершенням еволюції якого стало створення Міжнародного кримінального суду.

13. Міжнародна кримінальна відповідальність і пропаганду війни визнано самостійним міжнародно-правовим інститутом, який незважаючи на недосконалість і невизначеність в окремих аспектах, на сьогодні уявляється доволі сформованим цілісним та дієвим з погляду реалізації міжнародного примусу та притягнення до відповідальності винних осіб за діяння, що містять ознаки пропаганди війни.

14. Римським статутом встановлюється територіальна, предметна, часова, персональна та виключна юрисдикція МКС щодо злочинів пропаганди війни. Навіть незважаючи на те, що Римський статут не містить окремого складу злочину у вигляді пропаганди війни, сукупність окремих елементів воєнних злочинів дає всі підстави стверджувати про допустимість та доцільність розслідування МКС таких злочинів за умови дотримання інших умов юрисдикційної належності.

По-перше, Римський статут в ст. 5-8 визначає предметну юрисдикцію МКС і хоча прямо не містить окремого самостійного складу злочину «пропаганда війни», однак деякі елементи воєнних злочинів та злочинів агресії дають змогу констатувати, що дії, спрямовані на пропаганду війни, підпадають під юрисдикцію МКС. Такий висновок ми робимо за результатами системного аналізу положень вказаних статей, а також Кампальських додатків, які, з поміж іншого, закладають так звану виключну юрисдикцію МКС.

По-друге, виключна або додаткова юрисдикція МКС, яка передбачена ст. 15 bis, п. 2-3, ст. 12 Римського статуту та Кампальськими додатками, означає, що юрисдикція МКС може поширюватися у випадках: щодо злочинів, скоєних на території країни, яка не має статусу сторони, за її заявою до Канцелярії Прокурора; щодо злочинів скоєних особами, які є громадянами країни яка не має статусу сторони за заявою або країни, на території якої вони скоєні, або країни, громадянами якої вони є, незалежно від статусу учасників Римського статуту таких країн, але за умови мотивованої заяви від них; Прокурором за фактами скоєння особами злочинів, які підпадають під ознаки таких, як засуджує світова спільнота, або мають негативні наслідки для людства; щодо злочинів, рішення про необхідність розслідування яких МКС ухвалює Рада безпеки ООН.

По-третє, територіальна юрисдикція МКС традиційно встановлена для країн, що є сторонами Римського статуту, але в окремих випадках і для інших країн, за умови застосування принципу «ad hoc and case by case basis» відповідно до п. 3 ст. 12 Римського статуту. Так само з певними обмеженнями,

передбаченими принципом «*ne bis in idem*», але з урахуванням положень п. 3 ст. 12 Римського статуту (за умови наявності відповідного звернення), застосовується і персональна (суб'єктна) юрисдикція МКС. Натомість часова юрисдикція МКС застосовується виключно в межах дії *ratione temporis*, тобто після прийняття Римського статуту та у виключних випадках *ad hoc*, за зверненням країни щодо розслідування злочинів пропаганди війни, скоєних після його прийняття але до моменту ратифікації такою країною.

15. Запропоновано доповнити ст. 8-біс Римського статуту частиною три наступного змісту: «3. Для цілей цього статуту «злочин агресії» передбачає, з поміж іншого, але не як виняток, скоєння пропаганди війни та/або агресії. Пропаганда війни та/або агресії – це сукупність дій або одна дія, якими особа та/або держава закликає, спонукає, в інший спосіб примушує, стимулює чи підбурює до здійснення будь-якого акту агресії зазначеного у цьому Статуті. Пропаганда війни та/або агресії може бути як у формі поширення та використання інформації, так і шляхом створення, виготовлення чи в інший спосіб проведення дій з використання засобів пропаганди».

Таким чином, важливо визначити пропаганду війни в спосіб, який, з одного боку, детермінує характер протиправного кримінально караного діяння, а з іншого - відкриває можливості для більш розширеної кваліфікації діянь, спрямованих на пропаганду війни. Саме формулювання «пропаганда війни та/або агресії» викликане специфікою Римського статуту, в якому війна визначається як поняття значно вужче ніж поняття агресії.

16. Доведено, що пропаганда війни є формою впливу іншої держави на стан національної безпеки країни, її цілісність, стабільність громадського порядку, соціальної, етнічної та іншої однорідності населення. В Україні пропаганда війни виокремлена в спеціальний склад злочину, відповідальність за який передбачена ст. 436 КК України. Криміналізація на національному рівні такого злочину, як пропаганда війни свідчить про сприйняття державою міжнародно-правових стандартів в частині протидії злочинам проти людства. Імплементация кримінального переслідування пропаганди війни в національне законодавство доводить про готовність держави застосувати державний примус до осіб, що скоюють такий злочин. Запропоновано ст. 436 КК України доповнити наступним чином, вказавши на такі дії, які також є проявами пропаганди війни та вчиняються у формі «публічних закликів, вказівок або інструкцій до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а також у виготовленні матеріалів із закликами, вказівками або інструкціями до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів».

Запропоновано для посилення ефективності державного примусу як кримінального переслідування за злочини з пропаганди війни доповнити ст. 436 КК України окремою частиною: «Пропаганда антиконституційних організації та заходів, які мають ознаки антиконституційності»;

«Публічні заклики, вказівки, інструкції, виготовлення, поширення, використання в комерційних цілях або викладення в публічний доступ за допомогою засобів масової інформації чи засобів масової комунікації, зокрема за допомогою соціальних мереж, для поширення всередині країни або за її кордоном пропагандистських матеріалів щодо вчинення, підтримки, виправдання таких дій, як вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави, або будь-яка воєнна окупація, який би тимчасовий характер вона не носила, що є результатом такого вторгнення або нападу, або будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави або частини її, засилання державою або від імені держави збройних банд, груп, нерегулярних сил, терористичних організацій або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави,

караються штрафом від десяти до ста тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та арештом на строк до шести місяців або позбавленням волі на строк до п'яти років».

17. Аналіз правового закріплення протидії пропаганді війни в умовах російської агресії демонструє формування нового масиву нормативно-правових актів, і зокрема законів, Постанов Верховної Ради України, якими суттєво збільшується увага до організаційно-правового забезпечення заходів із протидії пропаганді війни. Постанови Верховної Ради України формують не лише засоби нормативно-правового регулювання заборони пропаганди війни, а й є елементами доказової бази російської агресії проти України для світової спільноти, а також для цілей кримінально-правового переслідування.

18. Аналіз наявних міжнародних інструментів протидії пропаганді війни демонструє існування правових, організаційних та інституційних механізмів. Правові механізми втілюються в нормах міжнародно-правових актів та мають загальнообов'язкове значення для міжнародної спільноти; організаційні – формуються у вигляді різних форм взаємодії суб'єктів міжнародного права в сфері протидії пропаганді війни; інституційні – реалізуються в конкретній діяльності окремих структурних підрозділів ООН, регіональних та інших організаціях. Сучасний стан закріплення міжнародних механізмів протидії пропаганді війни в Україні свідчить про активну імплементацію правових (у вигляді ратифікації міжнародно-правових актів, часткового включення окремих положень таких актів в національне законодавство тощо) та організаційних (у формі окремих моделей співробітництва з міжнародними та регіональними організаціями; запровадження нових моделей протидії пропаганді війни в безпековому середовищі України) заходів.

ПЕРЕЛІК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані наукові результати дисертації

Індивідуальні монографії:

1. Коруц У.З. Заборона пропаганди війни: міжнародно-правові засади: монографія. Одеса: Фенікс, 2023. 340 с.

Публікації у наукових фахових виданнях України:

2. Коруц У. З. Міжнародний кримінальний суд: проблеми покарання за міжнародні злочини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Т. 1, № 5. С. 234–239. http://nvppp.in.ua/vip/2017/5/tom_1/46.pdf. (0,21 др. арк.).

3. Коруц У.З., Вишневський Б.С. Міжнародно-правова відповідальність за злочини пропаганди та дезінформації. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 3. С. 238–242. apnl.dnu.in.ua/3_2018/53.pdf. (0,21 др. арк., особисто автору – 0,17 др.арк.: розкрито сутність та особливості інституту міжнародно-правової відповідальності за злочини пропаганди).

4. Коруц У.З. Кримінальна відповідальність за пропаганду війни в Україні: сучасний стан та досвід зарубіжних країн. *Правова держава*. 2019. № 36. С. 91–98. <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2019.36.184874> (0,3 др. арк.).

5. Коруц У.З. Поняття пропаганди війни: історико-правовий аспект. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. С. 118–123. <https://doi.org/10.32850/sulj.2019.4.1.26> (0,21 др. арк.).

6. Коруц У.З. Протидія негативним проявам пропаганди в Європейському Союзі. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2019. Т. 2, № 42. С. 134–138. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2019.42-2.32> (0,2 др. арк.).

7. Коруц У.З. Правове забезпечення заборони пропаганди війни: досвід республік Молдови та Грузії. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 4 (29). С. 203–207. [https://doi.org/10.32837/ryuv.v2i4\(29\).464](https://doi.org/10.32837/ryuv.v2i4(29).464) (0,21 др. арк.).

8. Коруц У.З. Нормативно-правове забезпечення запобігання і протидії пропаганді війни в Україні в контексті сучасних викликів та загроз. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Юридичні науки*. 2020. Т. 31 (70), № 2. С. 184–190. <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.2-3/30> (0,25 др. арк.).

9. Коруц У.З. Пропаганда як злочин у рішеннях міжнародних кримінальних судів і трибуналів. *Правова позиція*. 2020. № 2 (27). С. 142–147. <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2020-2.26> (0,21 др. арк.).

10. Коруц У.З. Проблемні питання визначення поняття «гібридна війна» як елементу пропаганди війни. *Приватне та публічне право*. 2020. № 2. С. 125–130. <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2020.2.24> (0,21 др. арк.).

11. Коруц У.З. Зміст пропаганди та обмеження свободи вираження поглядів у практиці Європейського суду з прав людини. *Право і суспільство*. 2020. № 1, Ч. 2. С. 179–185. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.1-2.29> (0,25 др. арк.).
12. Коруц У. З. Поняття підбурювання до агресивної війни як елементу пропаганди в міжнародному кримінальному праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Вип. 60. С. 211–215. <https://doi.org/10.32782/2307-3322/2020.60.46> (0,2 др. арк.).
13. Коруц У. Пропаганда війни в імперативних нормах і зобов'язаннях erga omnes. *Юридичний вісник*. 2020. № 1. С. 149–156. <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.1573> (0,3 др. арк.).
14. Коруц У.З. Інформаційна війна як інструмент пропаганди війни: правові підстави протидії. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 334–339. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.8.55> (0,21 др. арк.).
15. Коруц У.З. Міжнародні механізми протидії пропаганді війни. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2020. № 2. С. 103–108. <https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.83> (0,21 др. арк.).
16. Коруц У.З. Запобігання та протидія пропаганді війни та інформаційним загрозам в Україні. *Публічне право*. 2020. № 2. С. 80–88. <https://doi.org/10.32782/2020-38-09> (0,33 др. арк.).
17. Коруц У. З. Вплив практики міжнародних кримінальних трибуналів на визначення пропаганди війни як міжнародного злочину. *Право і суспільство*. 2021. С. 265–273. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.1.40> (0,33 др. арк.).
18. Коруц У. З. Практика Нюрнберзького трибуналу та її значення для кваліфікації пропаганди війни як міжнародного злочину. *Альманах міжнародного права*. 2021. Вип. 24. С. 222–231. <https://doi.org/10.32841/PLA.2020.24.26> (0,38 др. арк.).
19. Коруц У.З. До питання міжнародно-правової відповідальності за пропаганду агресивної війни. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021. Вип. 50. С. 114–119. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.50.24> (0,21 др. арк.).
20. Коруц У. З. Заборона пропаганди війни в умовах воєнного стану: аналіз законодавчих новацій. *Київський часопис права*. 2022. Вип. 4. С. 219–226. <https://doi.org/10.32782/klj/2022.4.33> (0,3 др. арк.).
21. Koruts U. Combating hate speech: experience of the Council of Europe. *Juridical scientific and electronic journal*. 2023. Vol. 5. P. 405–408. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-5/100> (0,21 др. арк.).
22. Коруц У.З. Розслідування Міжнародним кримінальним судом воєнних злочинів росії в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Юридичні науки*. 2023. Т. 34 (73), № 2. С. 171–176. <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.2/28> (0,21 др. арк.).

Публікації у міжнародних періодичних наукових виданнях інших держав:

23. Коруц У.З. Правова природа та сутнісне значення принципу комплементарності Міжнародного кримінального суду і його місце в системі кримінальної юстиції держави. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4. С. 117–122. (0,21 др. арк.).

24. Koruts, U. Structure and content of the war propaganda phenomenon in the system of social and international relations. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2019. Vol. 6, No. 6. P. 45–52. <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2019/2019-6-6/09.pdf>. (0,3 др. арк.).

25. Koruts, U. Legal support of counteraction of war propaganda in Ukraine. *Recht der Osteuropaischen Staaten (ReOS)*. 2019. Vol. 4. P. 76–81. *ReOS 04 aus 2019.pdf* (uni-goettingen.de). (0,21 др. арк.).

26. Koruts, U. Activities of conventional authorities and international officials in the counteraction of war propaganda. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. Vol. 1, No. 1. P. 134–141. https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2020/12/Vyshegrad-1_2020_Tom-1.pdf. (0,21 др. арк.).

27. Koruts, U. Legal aspects of creating a Special International Tribunal for the crime of russian aggression against Ukraine. *Copernicus Political and Legal Studies*. 2023. Vol. 2, No.1.P.11-17. <https://doi.org/10.15804/CPLS.2023101> (0,25 др.арк.).

Публікації у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз:

28. Koruts, U. International Legal Regulation of Countering Propaganda of War and Manifestations of Extremism. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. 2020. Vol. 9, No. 1. P. 105–111. <https://doi.org/10.36941/ajis-2020-0009> Включено до міжнародної наукометричної бази *Scopus*. (0,25 др. арк.).

29. Plakhotniuk, N., Koruts, U., Doroshenko, E. Constitutional restrictions on human rights and freedoms in the development of liberal democracy in Europe. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2021. Vol. 3, No. 11. P. 129–143. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-4.3-n000075> Включено до міжнародної наукометричної бази *Web of Science*. (0,58 др. арк., особисто автору - 0,17 др. арк.: внесок автора відображено на сторінках 133-136 у частині дослідження, яке присвячено правовій сфері дії обмежень у Східній Європі).

30. Koruts, U., Maksymovych, R., Shtykun, O. Legal Grounds for Restrictions of Human Rights in the European Court of Human Rights Case-Law. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2021. Vol. 4, No. 12. P. 131–145. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-4.4-n000089> Включено до міжнародної наукометричної бази *Web of Science*. (0,58 др. арк., особисто автору - 0,17 др. арк.: внесок автора відображений у частині 4 статті, присвяченій обмеженням прав людини в практиці ЄСПЛ).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

31. Koruts, U. Some aspects of the jurisdiction of the international criminal court an ratification of the statute. *Economic and social development of Ukraine in XXI century: national vision and globalization challenges*. 2017. Vol. 1. P. 175–179. (0,2 др. арк.).

32. Коруц У.З. Пропаганда війни в міжнародному праві. *Конгрес міжнародного та європейського права: зб. наук. праць, 25-26 трав. 2018 р. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія» ; Фенікс, 2018. С. 38–41.*

<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9920/congress%20Int%20Law25.05.18.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. (0,13 др. арк.).

33. Коруц У. З. Міжнародно-правові аспекти заборони пропаганди війни. *Розвиток науки і практики міжнародного права : Міжнар. наук.-практ. конф., присвячена 25-річчю УАМП, та міжнародно-правові читання, присвячені пам'яті Олександра Задорожнього*. 2018. Вип. 1. С. 76–79. (0,13 др. арк.).

34. Коруц У.З. Кримінальна відповідальність за пропаганду війни у законодавстві України та Грузії. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф.* 2019. С. 160–163. (0,13 др. арк.).

35. Koruts, U., Kravchuk, M. On ratification of the Rome Statute of the International criminal Court: experience of Moldova and current situation in Ukraine. *Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene : conferința, 12-13 decembrie 2019*. Chișinău: Tipografia “Adrilang”, 2019. P. 9–11. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/9-11_10.pdf. (0,08 др. арк.).

36. Коруц У.З. Окремі питання тлумачення та імплементації статті 20(2) Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. *European Potential for the Development of Legal Science, Legislation and Law Enforcement practice: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 28 квіт. 2021 р. Рига: Publishing House “Baltija Publishing”, 2021. С. 238–241. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-040-7-60>* (0,13 др. арк.).

37. Коруц У. З. Огляд підходів до визначення поняття «пропаганда» та «пропаганда війни». *Шості Таврійські юридичні наукові читання : матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф., 5-6 лют. 2021 р. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 129–132. https://tnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/04/%D0%A2%D0%9D%D0%A3_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE_%D0%A4%D0%B5%D0%B2%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C_2021.pdf*. (0,13 др. арк.).

38. Коруц У.З. Юридичний фронт: шлях до Спеціального міжнародного трибуналу для росії. Міжнар. наук.-практ. конф. «Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи» (2-3 червня 2022 р.). 2022. С. 319-321. <http://naukskf.wunu.edu.ua/index.php/npskf/issue/view/3>

39. Коруц У.З. Пропаганда війни в рішеннях міжнародних кримінальних трибуналів як досвід для кваліфікації воєнних злочинів в Україні. VI міжнар. наук.-практ. конф. «російсько-українська війна: право, безпека, світ» (29-30 квітня 2022 р.). 2022. С. 310-314. (0,14 др.арк.).

40. Коруц У. З. Шляхи створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. VII міжнар. наук.-практ. конф. «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід». 2023. С. 197-200 (0,13 др.арк.).

41. Коруц У.З. Огляд законодавчих змін щодо заборони пропаганди війни в Україні. XX міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України в XXI: національна візія та виклики глобалізації» 19 травня 2023 р, м. Тернопіль.: Західноукраїнський національний університет. 2023. С. 962-967. (0,18 др.арк.).

42. Коруц У.З. До окремих питань юрисдикції Міжнародного кримінального суду. II міжнар. наук.-практ. конф. «Соціальні, економіко-правові та фінансові виклики в умовах глобальних трансформацій», 19-20 травня 2023 року, м. Свалява, Закарпатська обл. 2023. С. 196-199. (0,21 др.арк.).

АНОТАЦІЯ

Коруц У.З. Заборона пропаганди війни у сучасному міжнародному праві. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. – Національний авіаційний університет, Київ, 2023.

Дисертацію присвячено комплексному науковому аналізу заборони пропаганди війни у сучасному міжнародному праві. Досліджено еволюцію доктрини та практики щодо заборони війни у міжнародному праві. Проаналізовано різні аспекти пропаганди війни: підбурювання до війни, агресії, розпалювання ворожнечі та мови ненависті. Охарактеризовано основні напрями заборони пропаганди війни у Європейському Союзі. З'ясовано зміст поняття «пропаганди війни» та обмеження свободи вираження поглядів у практиці Європейського суду з прав людини. Значну увагу приділено питанню міжнародно-правової відповідальності за пропаганду війни. Проаналізовано практику Міжнародних військових трибуналів щодо злочину пропаганди війни. Виявлено особливості юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо злочинів пропаганди війни.

Ключові слова: пропаганда війни, підбурювання, мова ненависті та ворожнечі, трибунал, Римський статут, міжнародна відповідальність, воєнні злочини.

ABSTRACT

Koruts U.Z. Prohibition of Propaganda for War in Modern International Law. – Qualification scientific thesis on the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Juridical Sciences in the speciality 12.00.11 – International Law. – National Aviation University, Kyiv, 2023.

The dissertation is devoted to a comprehensive scientific analysis of the prohibition of propaganda for war in modern international law. It considers the theoretical and methodological background for studying the propaganda for war in international law and analyses the regulatory framework for countering propaganda for war. The dissertation explores the role of international institutions in resolving this issue and assesses the international legal regulation of responsibility for propaganda for war. The evolution of the doctrine and practice of the prohibition of war in international law is studied. The work analyses different aspects of propaganda for war, namely incitement to war and aggression, instigation of enmity and hate speech. Prohibition of propaganda for war is identified as a peremptory norm with *erga omnes* obligations and its connection to hate speech is investigated. The term *incitement* is viewed in the context of propaganda for war, highlighting the need for legal action in opposing this destructive phenomenon.

The analysis of the provisions of International Covenant on Civil and Political Rights revealed that the *first level* of thwarting the propaganda for war is enshrined in paragraph 2 of Article 20 of the Covenant and provides for measures aimed at preventing behaviours that precede propaganda for war, namely racial, national and religious hatred, incitement to discrimination, hostility, and violence; the *second level* aims to stop propaganda for war directly, as set out in par. 1 of Article 20 of the Covenant. It is thus confirmed that the prohibition of war attained the status of an *erga omnes* obligation from the moment it was included as a norm in the ICCPR. The imperative nature of the Article 20 of the ICCPR is emphasized given that no state may derogate from it – any propaganda for war must be prohibited by law. Non-derogable rights are considered universally binding and have the status of *jus cogens* or a peremptory norm. Therefore, the author stresses that prohibition of propaganda for war permits no derogation.

The author considers *propaganda for war* as any form of dissemination of views, facts, arguments, and other information, including knowingly untrue messages, incitement of domestic and international racial, religious, or national hatred that aims to instigate military conflicts or aggression.

It is determined that the freedom of information and the freedom of expression are the rights most threatened by propaganda for war. These rights are inextricably connected. The ECHR has concluded that national governments must demonstrate that measures are taken in the interest of national security and are proportional to the legitimate pursued goal. In its case law, the ECHR has developed criteria for distinguishing between the elements of freedom of expression that it protects and the part that is not protected. In particular, this applies to the use of restrictions provided for under Articles 10 and 11, namely those deemed necessary in the interests of

national security, public safety, prevention of disorder or crime, protection of health or morals, protection of the rights and freedoms of others. The main directions of prohibition of propaganda for war in the European Union are outlined.

The author studies the international legal regulation of prosecuting propaganda for war and the case law of international military tribunals in terms of criminalizing propaganda for war. Features and peculiarities of the International Criminal Court's jurisdiction over prosecuting propaganda for war are identified and outlined. The work also considers the legal basis of countering propaganda for war in the context of Ukraine's European and Euro-Atlantic integration and examines the legal aspects of prohibiting propaganda for war in conditions of the Russian aggression.

The analysis of the legal framework for countering propaganda for war in the context of Russian aggression demonstrates a newly developed body of legal acts, including laws and resolutions of the Verkhovna Rada of Ukraine, which significantly increase attention to the organisational and legal support of measures to counter propaganda for war.

The dissertation contributes to a comprehensive understanding of the prohibition of propaganda for war in modern international law. It reinforces the importance of this issue in maintaining peace and security on a global scale and provides valuable insights into the legal tools available to address and counter propaganda for war.

Key words: propaganda for war, incitement, hate speech, tribunal, Rome Statute, international responsibility, war crimes.